SOCIAAL KOMPAS

TIJDSCHRIFT VOOR SOCIOLOGIE,
SOCIOGRAFIE, SOCIALE PSYCHOLOGIE
EN STATISTIEK

1e JAARGANG No. 6
MAART-APRIL 1954

UITGAVE VAN N.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ PAX - 'S-GRAVENHAGE

Research Centrum en Planbureau:

Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut

Institut Catholique de Recherches Social-Ecclésiastiques | Catholic Institute for Social-Ecclesiastical Research | Katholisches Institut für Kirchliche Sozialforschung

PROF. G. H. L. ZEEGERS, Directeur-generaal

Hoofdbureau: 's-Gravenhage — Paul-Gabriëlstraat 28–30 — Telefoon 774403/04 — Gironummer 515546

Regionale bureaux in Nederland:

Amsterdam	Keizersgracht 731	Tel. 38951
Rotterdam	Van Vollenhovenstraat 3	Tel. 23396
Leeuwarden	Eewal 77	Tel. 4915
Nijmegen	Pontanusstraat 54	Tel. 21948

Het R.K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding

MGR. MR. F. J. C. M. OP DE COUL, directeur

Adres: Bezuidenhoutseweg 275, 's-Gravenhage, Telefoon 772175, Gironummer 31114

SOCIAAL KOMPAS

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR SOCIOLOGIE, SOCIOGRAFIE, SOCIALE PSYCHOLOGIE EN STATISTIEK

REDACTIE: Paul-Gabriëlstraat 28–30, 's-Gravenhage.

ADMINISTRATIE: N.V. Uitgeversmaatschappij PAX, Jan van Nassaustraat 34, 's-Gravenhage, Telefoon 776145 Giro 94266.

ABONNEMENTEN: Deze kunnen worden opgegeven bij elke erkende boekhandel of rechtstreeks aan de N.V. Uitgeversmaatschappij PAX te 's-Gravenhage. De abonnementsprijs bedraagt *f* 15,— per Jaargang (zes nummers) bij vooruitbetaling te voldoen. Het abonnement kan ook worden voldaan in twee termijnen van *f* 8,— per halfjaar.

LOSSE NUMMERS: De prijs daarvan bedraagt *f* 3,— per nummer. De prijs van een dubbel nummer kan op *f* 5,— worden vastgesteld.

ADVERTENTIES: Tarieven voor het plaatsen van advertenties zijn op aanvrage bij de Administratie verkrijgbaar.

N.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ PAX TE 'S-GRAVENHAGE

Auteursrechten voorbehouden. Gedeeltelijke overname met bronvermelding is toegestaan.

INHOUD VAN DIT NUMMER

Pag.

Sociale aspecten van de Papoea-bevolking te Hollandia op Nederlands Nieuw-Guinea door L. M. A. Lucas, soc. drs. 1

Missie, Islam en Nationalisme. Mededeling van het Bureau van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut 12

Missie, welvaart en landbouw door Prof. Ir G. J. A. Terra 23

Summaries — Zusammenfassungen — Résumés 33

1e JAARGANG No. 6 MAART/APRIL 1954

SOCIAAL KOMPAS

Tweemaandelijks tijdschrift voor Sociologie, Sociografie, Sociale Psychologie en Statistiek

REDACTIERAAD

Mgr. Mr. F. J. C. M. Op de Coul, Voorzitter
Prof. G. H. L. Zeegers, Vice-voorzitter
Prof. Dr. A. H. M. Albregts
Prof. Dr. J. J. P. van Boxtel, pr.
Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk
Prof. Dr. J. J. J. Dalmulder
Prof. Ir. W. J. Dewez
Mgr. Dr. W. M. J. Koenraadt
Prof. Dr. A. Oldendorff
Prof. Mr. W. P. J. Pompe
J. F. Reesinck
Prof. Dr. L. J. Rogier
Prof. Dr. F. J. Th. Rutten
Prof. Mr. L. G. A. Schlichting
Dr. J. M. van Susante
Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings
Prof. Dr. Ir. F. Ph. Tellegen
Prof. Dr. F. J. H. M. van der Ven
Prof. Mr. Dr. J. J. M. van der Ven
Prof. Dr. J. A. F. Wils

Secretariaat van de Redactie: Paul Gabriëlstraat 28-30 - Den Haag - Tel. 774403

Administratie: N.V. Uitgeversmaatschappij PAX, Jan van Nassaustraat 34, 's-Gravenhage - Tel. 776145 - Giro 94266

Sociale aspecten van de Papoea-bevolking te Hollandia op Nederlands Nieuw-Guinea

door L. M. A. LUCAS, soc. geogr. drs
Hollandia-haven

INLEIDING

De sociale problemen in de minder-ontwikkelde gebieden — d.i. voor een groot deel in de Missiegebieden — vragen dringend om nauwgezette aandacht en specialistisch onderzoek. Het gaat niet aan Westerse begrippen en instellingen zonder meer over te brengen op een nog weinig ontwikkelde gemeenschap.

De situatie in Belgisch Congo, waar de negerbevolking door de industrialisatie en door urbanisatie is aangegrepen, toont overduidelijk aan, dat een nieuwe sociale politiek noodzakelijk is. „La politique sociale souffre d'un manque d'adaptation aux conditions locales, souvent d'une méconnaissance de la psychologie indigène, de la psychologie du contact de deux sociétés de niveau différent." Aldus een recent onderzoek[1]).

Het bijzondere sociale probleem voor het Nederlandse Overzeese Rijksdeel Nieuw-Guinea is echter niet zozeer de snelle bevolkingstoeneming — in tropische landen een gevolg van de verhoging van het welvaartsniveau door de Europese invloed —, als wel de geringe dichtheid van bevolking en derhalve het geweldig tekort aan arbeidskrachten, nodig voor de nog pas begonnen ontwikkeling van dit land. Het jongste Verslag van de Parlementaire Missie naar Nieuw-Guinea laat dit opnieuw zien. Toch zijn in dit weinig-bevolkte tropische gebied met 300 à 400.000 min of meer onder bestuursinvloed staande Papoea's en ± 25.000 niet-autochthonen (Europeanen, Indonesiërs, Chinezen en andere vreemde Oosterlingen) op een oppervlakte van ongeveer 12 × Nederland, enkele bevolkingsconcentraties langs de kust ontstaan, waar de sporen van een beginnende urbanisatie reeds onmiddellijk waarneembaar zijn[2]). En ofschoon de totale bevolking van deze kustplaatsen — Biak, Fak-Fak, Hollandia, Manokwari, Merauke, Seroei en Sorong — nauwe-

[1]) Doucy, Arthur, et Pierre Feldheim, *Problèmes du travail et politique sociale au Congo Belge*. (Bruxelles 1952). p. 153.

[2]) Zie Cartogram I, ontleend aan het Verslag der Parlementaire Missie.

lijks 8% van de bevolking van geheel Nederlands Nieuw-Guinea bedraagt, vindt men hier 68% van de niet-autochthone bevolking van het land en zelfs 87% van de Europese bevolking van Nieuw-Guinea.[3]) Het behoeft dus geen betoog, dat deze 7 plaatsen intense contactpunten zijn tussen de autochthone samenleving en de vreemde, d.i. Westerse maatschappij.

Iedere kustplaats vertoont echter haar eigen karakter. De aanraking tussen de autochthonen en de overige bevolking is van plaats tot plaats geheel verschillend, zoals alleen reeds uit onderstaand overzicht van de quantitatieve verhoudingen blijkt.

	% Papoea's	% Europ.	% Indon.	% Chin.	Totaal
Biak . . .	73,7	13,1	4,4	8,8	2538
Fak-Fak . .	38,4	5,9	32,2	23,5	1209
Hollandia (H + St) .	35,5	54,7	7,7	2,1	6804
Manokwari (distr.) .	65,5	30,8	2,8	0,9	6099
Merauke . .	22,1	10,5	51,2	16,2	2410
Seroei . . .	65,8	8,5	11,1	14,6	1051
Sorong (distr.+ NNGPM)*	41,2	11,8	39,8	7,2	9728

*) Nederlandse Nieuw-Guinee Petroleum Maatschappij.

Biak heeft een overwegend autochthone bevolking, het percentage Europeanen en Chinezen is evenwel van betekenis. In Fak-Fak daarentegen zijn vooral de Indonesiërs en de Chinezen sterk vertegenwoordigd; zij drukken hun stempel op de gehele plaatselijke gemeenschap. Hetzelfde geldt voor Merauke, waar bovendien de Europese groep het niet-autochthone element in de samenleving versterkt, zodat de eigenlijke Papoea-bevolking minder dan ¼ van de locale gemeenschap Merauke uitmaakt. — Hollandia en Manokwari zijn beide plaatsen aan de Noordkust, die elkaar in grootte weinig ontlopen. Ook is het aandeel van Indonesiërs en Chinezen in beide plaatsen vrij gering. Te Hollandia (Stad en Haven) bedraagt het aantal Papoea's ongeveer een derde van de bevolking, het aantal Europeanen meer dan de helft. In Manokwari liggen de verhoudingen nagenoeg omgekeerd: ± ⅔ van de bevolking bestaat uit autochthonen, en minder dan ⅓ uit Europeanen. — Het beeld dat Seroei vertoont, is weer totaal anders, terwijl deze kustplaats bovendien de kleinste blijkt te zijn van de hierboven genoemde. In Sorong tenslotte vormt het Europese, tezamen met het sterke Indonesische element, meer dan de helft van de bevolking van deze niet-autochthone vestiging, welke vooral aan de aardolie-exploitatie haar huidige omvang te danken heeft.

[3]) Naar de toestand ultimo 1952, Leger en Marine niet inbegrepen.

Het is duidelijk, dat het contact van de autochthonen met de Westerse wereld het meest intens is in de hoofdstad van Nederlands Nieuw-Guinea, Hollandia, aangezien meer dan de helft van de bevolking van deze plaats uit Europeanen bestaat en de Papoea-bevolking er nagenoeg geheel is opgenomen in het Westerse arbeidsmilieu. — Te Sorong is het contact van de Papoea's met de niet-autochthone maatschappij eveneens zeer groot, doch men ziet onmiddellijk uit bovenstaand overzicht, dat het Indonesische, d.i. Oosterse element in de plaatselijke samenleving aldaar overweegt.

In 1952 kwamen bovendien de sociale problemen van de Stads-Papoea's[4]) ter sprake op de 2e Zitting van de Raad voor Volksopvoeding te Hollandia (een adviserend lichaam, bestaande uit een college van deskundigen inzake de volksopvoeding, waarin vertegenwoordigers van Missie en Zending en een vertegenwoordiger uit de autochthone wereld zitting hebben). Besloten werd een praeadvies te doen opstellen, in het bijzonder ten aanzien van de Papoea-werkers die op eigen gelegenheid naar de stad zijn gekomen en voor wier lot geen maatschappij (of koeliepool) aansprakelijk is. — Vanzelfsprekend kwam daardoor de volle nadruk te liggen op de sociale situatie van de autochthonen te Hollandia. De Papoea-werkers te Sorong zijn immers bijna allen door de N.N.G.P.M. aangeworven.

De hieronder volgende beschouwingen over de Stads-Papoea's te Hollandia zijn ontleend aan het „Rapport betreffende een onderzoek naar de sociale omstandigheden van de Stads-Papoea's te Hollandia", Juni 1953, welk rapport aan de Raad voor Volksopvoeding op haar 3e Zitting (30 Juli—7 Augustus 1953) door mij werd uitgebracht. Dat het ook van belang is de sociale structuur van Sorong en van de andere kustplaatsen aan een uitvoerig onderzoek te onderwerpen, behoeft na het bovenstaande geen verder betoog.

Het merendeel van de gegevens in het rapport verwerkt, is verzameld door middel van een sociale enquête onder meer dan 50 uitgekozen huishoudingen van Papoea-gezinnen, alleenwonenden, en groepen mannen en jongens. Deze enquête, die door mij met een autochthoon C.H.B.A. (candidaat hulpbestuursassistent) als helper gedurende 9 weken bij de Stads-Papoea's werd gehouden, geschiedde in September en October, maanden waarin de groep stads-autochthonen van normale omvang is. In December en Januari namelijk is het aantal Papoea's te Hollandia aanzienlijk kleiner dan in de voorafgaande maanden, omdat velen van hen voor de viering van de Kerst- en Nieuwjaarsfeesten naar de kampongs verdwijnen om pas medio Februari terug te keren in de Westerse samenleving.

[4]) Onder „Stads-Papoea's" worden hier verstaan die autochthonen die te Hollandia-Stad en Hollandia-Haven woonachtig en werkzaam zijn.

CARTOGRAM I

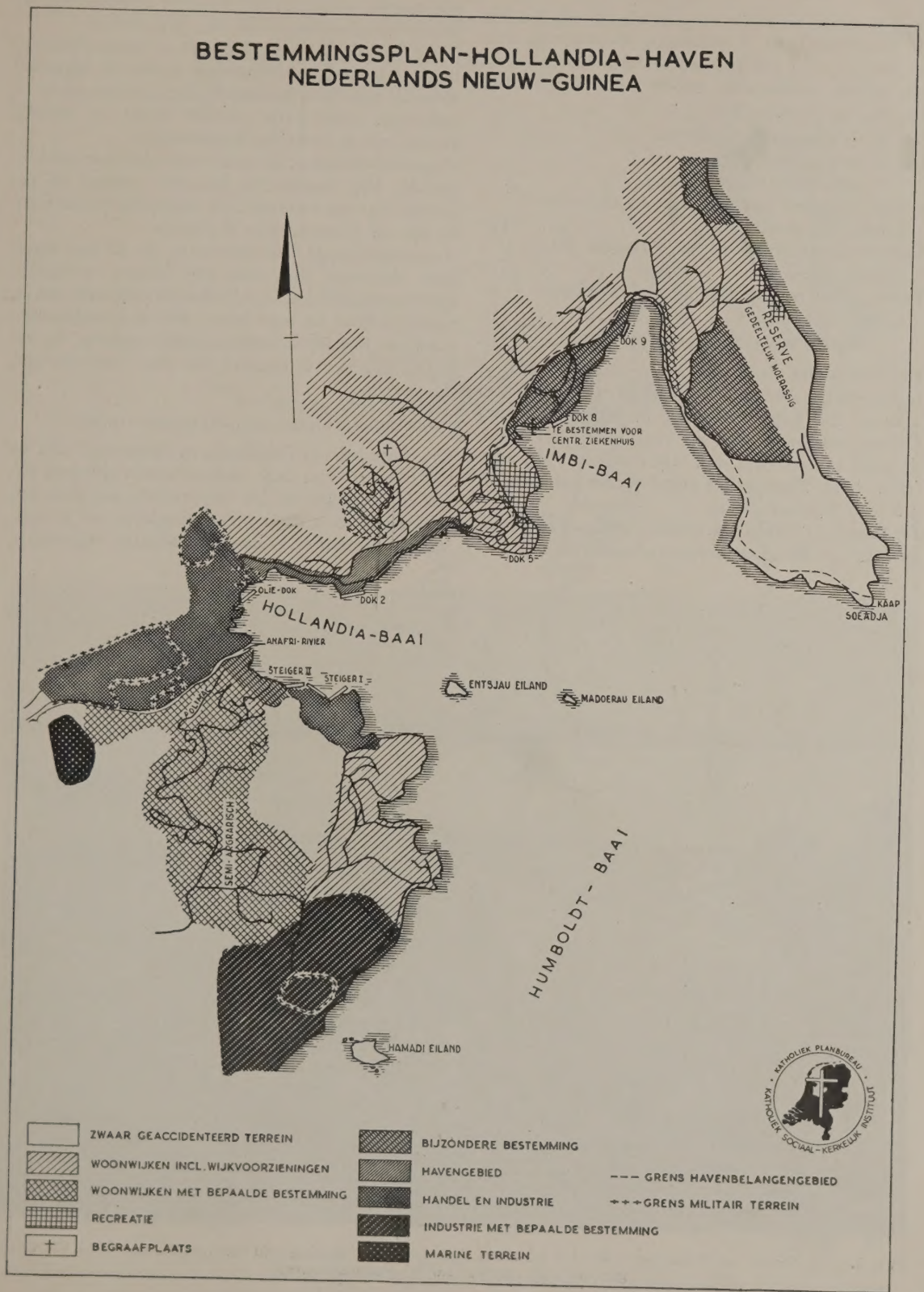
BESTEMMINGSPLAN-HOLLANDIA-HAVEN
NEDERLANDS NIEUW-GUINEA
DOK 9
RESERVE
GEDEELTELIJK MORASSIG
DOK 8
TE BESTEMMEN VOOR
CENTR. ZIEKENHUIS
IMBI-BAAI
DOK 5
OLIE-DOK
DOK 2
HOLLANDIA-BAAI
KAAP
SOEADJA
ANAFRI-RIVIER
STEIGER II
STEIGER I
ENTSJAU EILAND
MADOERAU EILAND
SEMI-AGRARISCH
HUMBOLDT-BAAI
HAMADI EILAND
KATHOLIEK PLANBUREAU
KATHOLIEK SOCIAAL-KERKELIJK INSTITUUT
ZWAAR GEACCIDENTEERD TERREIN
WOONWIJKEN INCL. WIJKVOORZIENINGEN
WOONWIJKEN MET BEPAALDE BESTEMMING
RECREATIE
BEGRAAFPLAATS
BIJZONDERE BESTEMMING
HAVENGEBIED
HANDEL EN INDUSTRIE
INDUSTRIE MET BEPAALDE BESTEMMING
MARINE TERREIN
GRENS HAVENBELANGENGEBIED
GRENS MILITAIR TERREIN

HET AANTAL STADSPAPOEA'S

Bij een critische beschouwing van de uitkomsten van de Registratie van Autochthone Werknemers van 31 Januari en 31 Juli 1952 komt vast te staan, dat in het gehele onderzochte gebied aanwezig waren:

884 Papoea-werkers, t.w.
673 bij Gouvernementsdiensten
172 bij particuliere bedrijven
39 in particuliere huishoudingen,
indien vrouwen en kinderen, én niet-werkenden meegeteld 1250
Contract-koelies van de N.V. Handel Mij. Sentani: ca. 650
Papoea-werkers die dagelijks uit naburige kampongs komen 150
Totaal aantal stads-autochthonen ± 2050

Dit totaalcijfer voor Augustus—September 1952 blijkt redelijk overeen te komen met de gegevens volgens het Rapport inzake Nederlands Nieuw-Guinea uitgebracht aan de Verenigde Naties over de jaren 1951 en 1952, n.l. 1306 (eind 1951) en 2412 (eind 1952). Thans is het aantal verder gestegen tot 3 à 4000 (Februari 1954).

De Papoea's te Hollandia vormen echter geen homogene groep. Men kan ze onderscheiden in:

Stads-Papoea's I: de eigenlijke Stads-Papoea's, die zelfstandig wonen in de Westerse samenleving en daarin ook door hun werk zijn opgenomen.

Stads-Papoea's II: Stads-Papoea's in oneigenlijke zin, die in internaat of kampement wonen en daardoor alsmede door hun werkzaamheden (studerend of in opleiding) persoonlijk minder direct in contact komen met de Europese maatschappij.

Papoea-contractanten: de contract-koelies van de N.V. Handel Mij. Sentani, in kampen wonend en op diverse plaatsen werkend. Zij verblijven slechts voor de tijd van 6 maanden in Hollandia.

Kampong-Papoea's: autochthonen, die in hun eigen dorp wonenen daar ook hun bestaan verdienen. Behalve enkele leden die in Hollandia werkzaam zijn en dagelijks heen en weer reizen, leiden deze gemeenschappen hun eigen besloten kampongleven. In het boven gegeven totaalcijfer zijn deze dan ook niet inbegrepen.

VERSPREIDING DER NEDERZETTINGEN

Op Cartogram II (Hollandia en omgeving) zijn de woonkernen van deze onderscheiden groepen Papoea's weergegeven. De bijgevoegde aantallen zijn verkregen deels door verkenningen in het terrein, waarbij Bestuur en Politie medewerking verleenden,

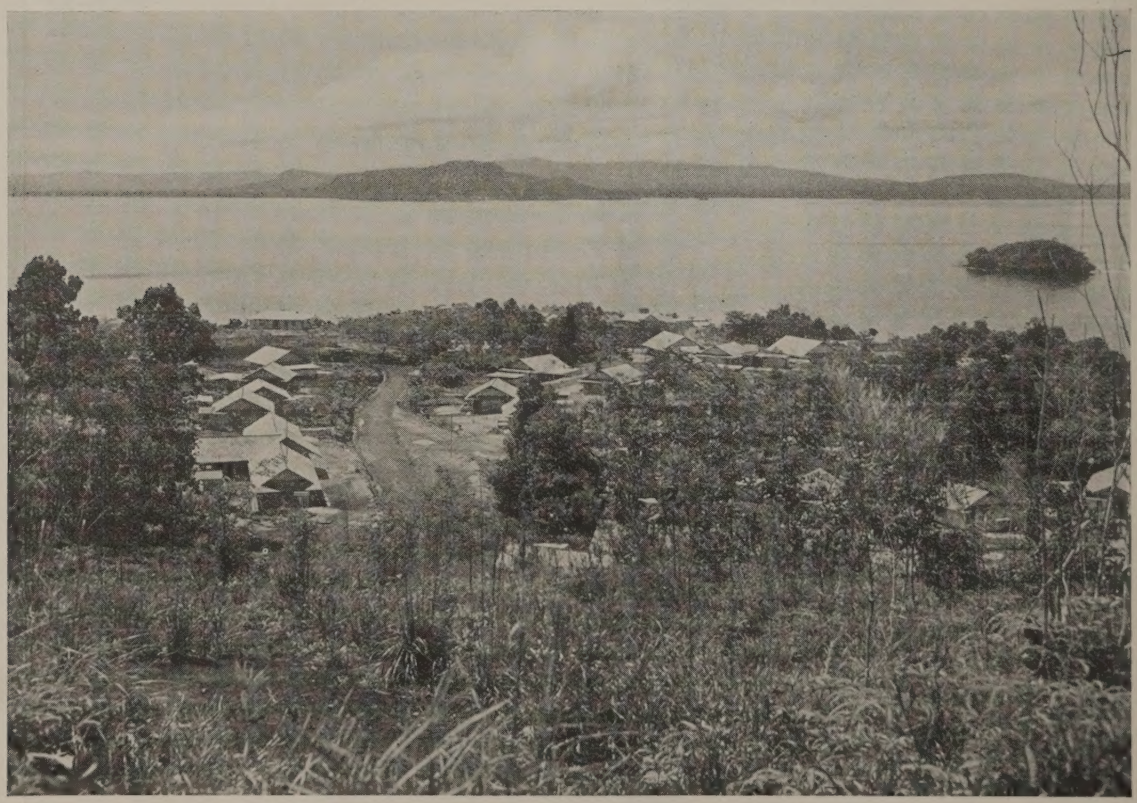

Foto 1. Verscholen tussen het groen van het geboomte liggen ruim 200 woningen in het complex, dat „Dok V" wordt genoemd, de nieuwe stad bij Hollandia-haven.

CARTOGRAM II

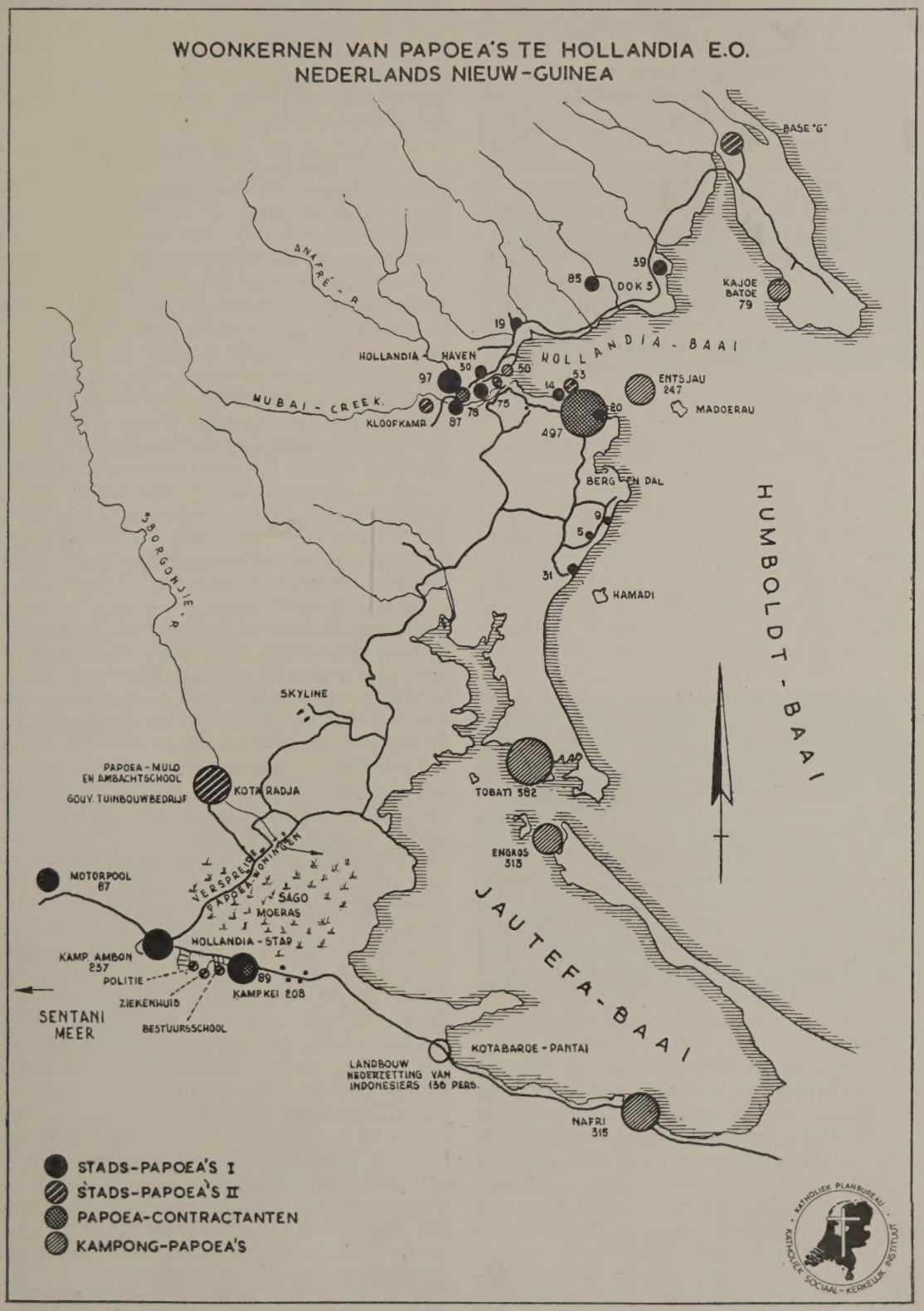

deels uit opgaven van werkgevers, en voor de laatstgenoemde groep autochthonen uit de Memorie van Overgave van de Onderafdeling Hollandia 1952. (Voor groep II waren geen exacte aantallen bekend bij de samenstelling van de kaart.)

De oorspronkelijke Papoea-nederzettingen (van de Kampong-Papoea's) liggen naar het Oosten langs de Humboldt Baai en in het Zuiden van de Jautefa Baai. Sinds vele decennia bestaan de bewoners van deze meestal op palen gebouwde kustkampongs vooral van visserij; verder vindt men er enige landbouw en varkensteelt. Ofschoon de invloed van de Zending hier reeds lang werkzaam is, leven deze autochthonen nog in hun eigen milieu en dringt de Europese beschaving slechts langzaam en oppervlakkig tot hen door. De sociale problemen die met de urbanisatie samenhangen, spelen bij deze mensen nog geen rol van betekenis; ieder kan terugvallen op het hechte familie- en kampongverband. Slechts enkelen zijn uit de kampong weggetrokken en ondergaan direct de invloed van de Westerse stadssamenleving.

Afgezien van de Kampong-Papoea's, — die uit ethnografisch oogpunt van betekenis zijn, doch in dit verband verder buiten beschouwing kunnen blijven, — is de vestiging van autochthonen te Hollandia van zeer recente datum. Op Cartogram II zijn de beide bevolkingsconcentraties van het twee-ledige Hollandia duidelijk te onderkennen: Hollandia-Haven aan de het land binnendringende Hollandia-Baai, en Hollandia-Stad in het Zuiden, waar de weg van Hollandia-Haven naar het Sentani Meer voorbij een groot sagomoeras de weg ontmoet die van de Jautefa Baai naar het Sentani Meer voert. Op deze beide plaatsen hebben de Europeanen zich eerst sedert kort gevestigd. Hoewel al in 1925 aan de Hollandia Baai een bescheiden Nederlandse bestuursvestiging moet zijn geweest, was tot vóór de Tweede Wereldoorlog het Nederlandse gezag er slechts door 1 Europese Bestuursambtenaar, 1 Inspecteur van Politie en 20 man Veldpolitie vertegenwoordigd. In 1936 nog telde men er niet meer dan 253 Papoea's. — Van een Papoea-kampong te Hollandia-Stad was echter nimmer sprake. Zelfs in 1944 gaven de (Amerikaanse) kaarten noch van een Papoea-, noch van een Europese nederzetting op deze plek enige aanwijzing.

1945 was het jaar waarin de NICA de opleiding van een aantal Papoea's ter hand nam, hiermee de eerste kiem leggend voor een geleidelijke acculturatie van de autochthone bevolking: thans vindt men te Hollandia Papoea's gevestigd die deze opleiding doorliepen en in verschillende functies werkzaam zijn. In de nu volgende jaren en vooral sinds 1950 toen steeds meer blanken zich in Hollandia, dat hoofdstad van Nederlands Nieuw-Guinea was geworden, gingen vestigen, groeide de Papoea-bevolking voor het grootste deel door transmigratie uit de nabije én uit de verre omgeving zeer snel aan. Dit blijkt uit het genoemde sociale onderzoek: van de 50 hoofden van huishoudingen woonden er 11 pas één jaar of nog korter te Hollandia, en 22 twee jaar en minder. Dit wil zeggen, dat de helft van de tegenwoordige Stads-Papoea's nog eerst zeer kort in de plaats is gevestigd.

HERKOMST EN DOEL VAN HUN KOMST

Een vergelijking van de uitkomsten van de Registratie van Autochthone Werknemers, waarbij de kampong van herkomst moet worden opgegeven, enerzijds en de bij verkenningen en uit registratielijsten opgemaakte gegevens aangaande de herkomst anderzijds, maakt duidelijk dat verreweg het grootste deel ($^1/_3$) van het aantal eigenlijke Stads-Papoea's (groep I) afkomstig is uit de Geelvink Baai en omgeving, met name uit Biak ($\pm$ 200), uit Seroei, uit Wandammen en Manokwari. Minder talrijk zijn de stads-autochthonen afkomstig uit de Onderafdeling Hollandia (uit Demta, uit Sentani, doch uit Tobati opvallend weinig). De autochthonen die uit Sarmi en uit de Nimboran naar de stad komen, maken tezamen ook $\pm$ $^1/_3$ deel van de hele groep uit. Slechts zeer weinigen komen uit de rest van Nieuw-Guinea. De oneigenlijke Stads-Papoea's (groep II) zijn afkomstig deels uit de naaste omgeving, deels uit geheel Nederlands Nieuw-Guinea.

Aangaande de tijdelijk te Hollandia verblijvende Papoea-contractanten kan worden opgemerkt, dat deze allen afkomstig zijn uit kampongs van de Oostelijke helft van het eiland Japen (Seroei), vanwaar zij door de genoemde Maatschappij via het Bestuur in elkaar afwisselende groepen van 100 tot 150 man steeds opnieuw worden geworven.

Het grootste aandeel in de autochthone arbeidskrachten die in het productieproces te Hollandia zijn ingeschakeld, wordt ingenomen door de Papoea-werkers uit de Geelvink Baai en omgeving. In totaal meer dan 1000 Papoea's komen uit een gebied op een afstand van ruim 600 km van Hollandia verwijderd! De motieven voor de komst van deze bevolkingsgroepen uit verschillende streken naar de Europese vestiging Hollandia zijn er vele. — Het behoeft geen betoog, dat de Stads-Papoea's II, die in internaat of kampement verblijven, m.a.w. die voor het volgen van een bepaalde opleiding naar Hollandia gekomen zijn, gedreven worden door andere behoeften dan de contract-koelies. Papoea-MULO en Ambachtsschool, Bestuursschool, Politieschool, Zeevaartschool, Mantri-opleiding bij het Ziekenhuis, opleidingen bij de Dienst van Financiën, bij de Douane en bij de Koninklijke Landmacht bieden aan de jonge vooruitstrevende Papoea's gelegenheid zich naar gelang hun interesse en capaciteiten te bekwamen voor een beroep of functie die zij in hun eigen land straks kunnen vervullen. Al zijn zij meestal in hun keuze door ouders of door de goeroe (dorpsonderwijzer)

van Missie of Zending beïnvloed, toch geven deze leerlingen blijk van een streven naar vooruitgang en aanpassing aan de nieuwe sociale verhoudingen. Het gros van de Stads-Papoea's (groep I én de contractkoelies) komt echter naar de stad uit louter materiële behoeften, zoals bij het sociale onderzoek is gebleken, hetzij om geld te verdienen om de Westerse importgoederen te kunnen kopen, hetzij speciaal om kleren te verkrijgen. Voedsel is er in de meeste kampongs wel voldoende, maar voor geld en barang (goederen) en voor kleren moet men naar de stad.

Afgezien van een aantal Papoea's die min of meer toevallig in Hollandia terecht gekomen zijn, — doordat zij in Gouvernementsdienst zijnde werden overgeplaatst, óf als djongos met hun werkgever van elders naar Hollandia kwamen, — valt verder op, dat een gedeelte van de huidige Stads-Papoea's bestaat uit jonge mannen die naar de stad komen om hun bruidsprijs te verdienen, — en dus na afloop van hun contract naar de kampongs terugkeren om te kunnen huwen. Daar er in de meeste kampongs in het binnenland een vrouwentekort is, blijven echter ook vele budjangs (ongehuwde mannen) te Hollandia.[5])

Anderen ook zijn naar de stad gekomen, daar zij zich om een of andere reden in de kampong sociaal niet meer konden handhaven. Waar de adat in de stad weinig gelding meer heeft, voelt men zich daar vrijer. — De meeste stads-autochthonen houden echter contact met hun kampong van herkomst en van het weinige dat men overhoudt, stuurt men graag iets naar huis.

HUISVESTING

Te Hollandia-Stad, waar de Stads-Papoea's voornamelijk zijn geconcentreerd op drie plaatsen: Kamp Kei, Kamp Ambon en Motorpool, bestaan hun woningen uit loodsen, opgebouwd met spanten en verbindingsstukken van de voormalige Amerikaanse legerbarakken en bekleed met gegolfd plaatijzer en ijzergaas. Zij maken doorgaans een armoedige indruk (zie foto 2). Verder vindt men hier ook een aantal verspreide, zeer primitieve woongelegenheden, opgetrokken uit rondhout en gaba-gaba (de gespleten stengels van de sagopalm) en met een atap dakbedekking (van gedroogde bladeren van de sagopalm). Deze laatste behuizingen liggen meestal tegen de hellingen van de heuvels die de

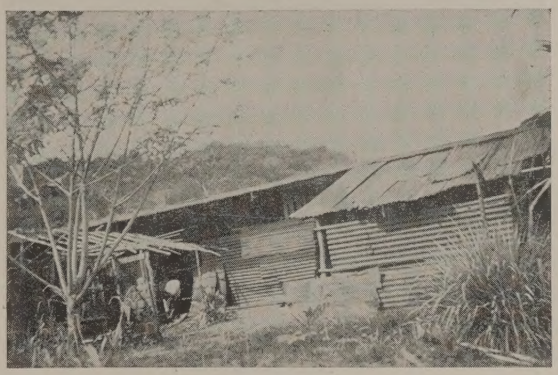

Foto 2. Woning van Stads-Papoea's in Kamp Kei, Hollandia-Stad.

kom, waarin Hollandia-Stad gelegen is, omsluiten, m.a.w. aan de rand van de Europese nederzetting. Nog sterker spreekt het beeld van de Papoea-huisvesting te Hollandia-Haven. Slechts de Papoea-contractanten zijn in enkele grote koeliebarakken ondergebracht: het Werfkamp en het Kloofkamp. Het eerste is een verzameling van hoge barakken (zgn. dubbeldekkers), afdakken en hokjes, op de begane grond of op halfgezonken boten, langs en boven het water, een opeenhoping van oud roest

Foto 3. Interieur van een koelie-barak in Kamp Kei, met de bewaker: een Papoea-contractant uit Seroei.

waarin 500—600 mensen wonen[6]). In de andere koeliebarak (één dubbeldekker) wonen 170 — 180 mensen bij en op elkaar, zowel Papoea-contractanten als eigenlijke Stads-Papoea's. (zie foto 3) Een groot aantal Stads-Papoea's te Hollandia-Haven woont echter zeer verspreid, in zelfgebouwde hutten, hetzij van rondhout, atap en gaba-gaba, hetzij van gegolfde plaat en ijzergaas (zie foto 4), soms ook van

[5]) In dit verband moet worden opgemerkt, dat de gegevens over de leeftijd en de burgerlijke staat van de Stads-Papoea's nog verre van betrouwbaar zijn. Wat de leeftijd betreft, deze is slechts bij benadering vast te stellen. Wel kan worden vastgesteld, dat een groot gedeelte van de Papoea-werkers (waarschijnlijk ca. 25%) tussen 15 en 20 jaar is. — Het aantal vrouwen in deze nieuwe Papoea-samenleving is nog zeer gering. Dit blijkt o.m. uit berekeningen aangaande de burgerlijke staat waarbij het volgende treffend beeld is verkregen: slechts ± 20% van de Papoea-werkers te Hollandia is gehuwd en leeft in gezinsverband, terwijl de anderen (80%) óf budjangs zijn, óf wel gehuwd in de kampong, maar tijdelijk in de stad alleenwonend hun gezin thuis moeten achterlaten.

[6]) Thans wordt aan de overzijde van de Hollandia Baai (voorbij Dok II) een nieuw koeliekamp gebouwd, zodat de hier gesignaleerde wantoestand spoedig zal zijn verbeterd.

bilik d.i. gevlochten bamboe. Enkelen zelfs wonen in voormalige Amerikaanse ijsboxen.

Foto 4. Woningen van budjangs tegen de heuvelhellingen van Hollandia-Haven.

Het is duidelijk, dat hier alle symptomen van verval en „slum-vorming" aanwezig zijn. Het bijzondere van de Papoeawoningen te Hollandia-Haven is bovendien hun excentrische ligging, in hoofdzaak buiten de Europese woonkern. Als het ware tegen de berghellingen gedrukt lijkt het of deze krotten mensen herbergen die buiten de samenleving worden gehouden. Uitbreiding van de achterbuurten waarin de Stads-Papoea's op-elkaar-gepakt wonen is slechts een kwestie van enige jaren.

LEVENSWIJZE

Wanneer men de beroepen van de groep Stads-Papoea's I nagaat (de Stads-Papoea's II zijn nog in opleiding en de Papoea-contractanten verrichten hoofdzakelijk koeliediensten), valt op te merken, dat landbouw als hoofdmiddel van bestaan slechts door enkelen wordt beoefend. Meerderen hebben wel hier of daar een tuin voor eigen gebruik, doch de vroegere bestaanswijze, primitieve landbouw en varkensteelt, heeft men in de stad vaarwel gezegd. Tal van Stads-Papoea's hebben een of ander nieuw, Westers beroep aangenomen: als kantooroppasser, magazijnbediende, als djongos, of als winkelbediende zijn velen thans te Hollandia werkzaam. Ook koelies en transportarbeiders komen onder deze grote groep van ongeschoolden veel voor. — Daarnaast is er een aantal Papoea's als chauffeur, als toekang (timmerman, metselaar, olieman, installateur, monteur of als arbeider bij de steenfabricage), dus in min of meer oefening en bekwaamheid eisende beroepen werkzaam. — De groep „geschoolde arbeid" is vrij schaars vertegenwoordigd; te noemen zijn: telefoonaanlegger, meetarbeider bij het Kadaster, bodemkundig opnemer, douanebeambte, politieagent, scheepvaartpersoneel, ziekenoppasser en laboratoriumbediende.

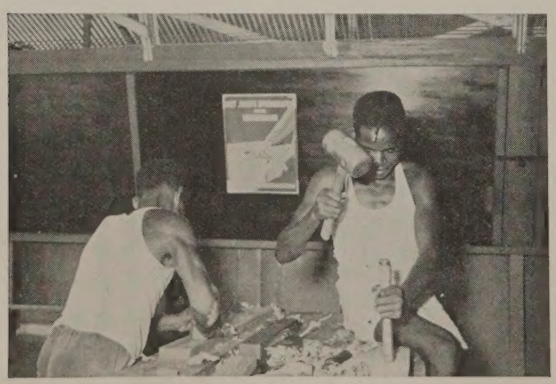

Foto 5. Papoea's in opleiding voor timmerman.

Onder de intellectuele beroepen door autochthonen uitgeoefend zijn slechts te rangschikken: enkele bestuursambtenaren, een schoolopziener, enige onderwijzers.

Het is vooral in de lagere beroepen, dat men nog makkelijk naar een ander beroep kan overgaan. Bij de enquête bleek, dat 22 van de 50 gezinshoofden

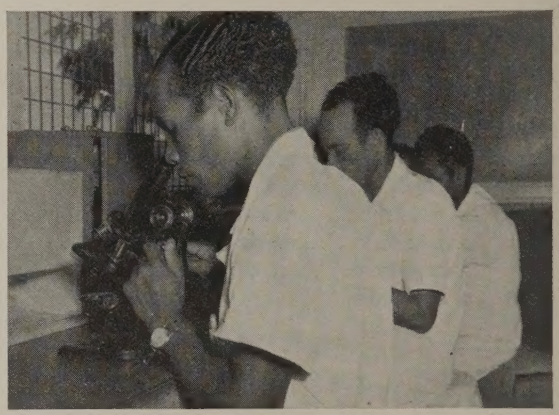

Foto 6. Papoea's werkzaam op het laboratorium van een ziekenhuis.

1 jaar en soms veel korter nog in een of ander beroep werkzaam bleven. Ook Stads-Papoea's die reeds vrij lang te Hollandia woonden, bleken om de 1 of 2 jaar weer een ander beroep te hebben uitgeoefend. Hieruit volgt, dat de sociale mobiliteit van de stads-autochthonen zeer groot is. Men mag veilig aannemen, dat 90% van de Papoeawerkers te Hollandia behoort tot de ongeschoolden of tot de slechts geoefende arbeidskrachten.

Het is derhalve te verwachten, dat de lonen zeer laag zullen zijn. Voor de meeste Stads-Papoea's blijkt het maandloon dan ook beneden *f* 80.— te liggen. Het hoogst worden gewaardeerd enkele technische beroepen en de schaarse intellectuele beroepen (meer dan *f* 100.— per maand), doch dit weegt niet op tegen de minimale lonen van de massa die met koeliearbeid slechts een gering inkomen kan verdienen. Zo ontvangen de Papoea-contractanten,

behalve vrije voeding, slechts *f* 1.— per dag, d.i. *f* 25.— per maand. Wel proberen de meest ijverige Papoea-werkers, met name de Biakkers staan hiervoor bekend, met extra werk in de namiddaguren (van 3—6 uur) bij te verdienen; of heeft men uit een eigen tuin enig inkomen, hetzij in natura, hetzij in geld door verkoop van groenten en fruit, terwijl de contract-koelies graag iedere gelegenheid om door overwerk (bijv. bij het lossen van een schip) geld te verdienen aangrijpen, over het algemeen echter kunnen de meeste Stads-Papoea's van hun inkomen bijna niet rondkomen.

Dit heeft tot gevolg een ander symptoom van verpaupering, naast de genoemde slechte huisvesting, namelijk onvoldoende voeding. De resultaten van een onder de Stads-Papoea's I gehouden uitgebreid budgetonderzoek, welke uitvoerig zijn weergegeven in meergenoemd Rapport, tonen overduidelijk aan: niet alleen dat de kosten voor de voeding ruim 50% van de maandelijkse uitgaven bedragen, maar ook dat deze voeding zelf geheel onvoldoende moet worden geacht. Voor verschillende groepen van huishoudingen, naar gezinssterkte onderscheiden, zijn door mij gemiddelde dagelijkse menu's berekend. Blijkens een opgave van een voedsel-expert van de South Pacific Commission, die de voedingswaarde van deze menu's naging, is er over de gehele lijn een tekort. Van het opvallende tekort aan Vitamine B_2 zijn dan ook door deze voedsel-expert aperte verschijnselen bij de Stads-Papoea's in Kamp Kei (Hollandia-Stad) aangetroffen.

Het hoofdvoedsel van de autochthone bevolking, de sago, werd door 40% van de bezochte huishoudingen nog geregeld gebruikt. Weinig Stads-Papoea's krijgen alleen uit rijst voldoende voeding. En slechts degenen die goed verdienen, kunnen zich de weelde veroorloven brood te kopen. Vis (in blik) wordt veel meer gegeten dan het dure vlees, en melk en boter kunnen alleen de huishoudingen met ruimer inkomen kopen; de meeste Papoea's gebruiken klapperolie voor de voedselbereiding. Zout, suiker en zeep worden door nagenoeg alle onderzochte huishoudingen gebruikt. Petroleum veel minder; meerderen verzamelen zelf brandhout om hun eten te kunnen koken.

Thee is de normale drank; daarnaast wordt ook koffie gebruikt, en enkelen geven vooral bij feesten veel geld uit aan bier en andere alcoholische dranken. — Het roken is daarentegen een algemeen verbreid genotmiddel onder de stads-autochthonen: gemiddeld geeft men meer dan *f* 10.— per maand hieraan uit, hetgeen vrij veel is gezien de lage inkomens. De bioscoop wordt door slechts ¼ van de Papoea's geregeld bezocht. Men koopt vooral kaartjes voor de lagere rangen.

Daar het kopen van kleren veelal als een belangrijke reden wordt opgegeven voor de komst naar de stad, is het begrijpelijk, dat een groot deel van de maandelijkse uitgaven daaraan wordt besteed. *f* 10.—, *f* 15.— tot *f* 30.— per maand wordt aan textiel uitgegeven. Schoenen worden echter weinig gedragen.

Behalve de vaste lasten (licht, water en ligging) komen op de huishoudrekening ook voor de geschenkzendingen, d.w.z. de goederen die naar de ouders of familieleden in de kampong worden gezonden, vaak in ruil voor ontvangen levensmiddelen (sago e.d.). De zendingen naar de kampong bestaan soms uit geld[7]), soms uit kleren, soms uit rijst, suiker, shag, cigaretten, zeep, enz. De budjangs meer dan de gehuwden besteden een deel van hun inkomen aan goederen voor degenen die zij in de kampong achterlieten, of ook aan de bruidschat. De budgets van de Stads-Papoea's, die de levenswijze van deze groep autochthone bewoners van Hollandia duidelijk illustreren, kunnen nog aangevuld worden met enkele gegevens betreffende de gezondheidstoestand. De vaak zeer slechte huisvesting, waarbij de hygiëne veel te wensen overlaat (mandigelegenheden en W.C.'s ontbreken vaak, of voldoen niet aan redelijke eisen), de onvoldoende voeding en het geringe begrip van zindelijkheid zijn evenzovele factoren die het voorkomen van volksziekten bevorderen. Malaria en tuberculose zijn de meest gevreesde ziekten die soms mensenlevens kosten. Mijnworm ondermijnt de werklust van vele stads-autochthonen. Huidziekten en tropenzweren komen nog veel voor. Over het algemeen biedt hun slecht gevoed lichaam weinig weerstand bij infecties. Wat de medische verzorging betreft zijn zij er echter door hun komst naar de stad zeker op vooruitgegaan, aangezien zowel te Hollandia-Haven als te Hollandia-Stad polikliniek en ziekenhuis voor hen openstaan.

GODSDIENSTIG EN GEMEENSCHAPSLEVEN

De aangeduide verpaupering, welke aan de dag treedt bij de huisvesting, de voeding en de gezondheidstoestand van de Stads-Papoea's, komt ook tot uiting op sociaal en godsdienstig gebied. Bij de gehouden enquête bleek weliswaar, dat 60% van de ondervraagde personen iedere Zondag kerkte (het merendeel van de Stads-Papoea's is Protestant), terwijl 25% 1 of hoogstens 2 maal per maand de kerk bezochten, daar staat tegenover dat zeer weinigen een kerkelijk huwelijk hebben gesloten; de meeste gehuwde stads-autochthonen zijn in de kampong getrouwd, d.i. alleen volgens adatgebruiken. Men kan een onderscheiding maken, een onder-

[7]) Het zijn vooral de Papoea-contractanten die het grootste deel van het verdiende geld — de voeding krijgen zij immers van de Maatschappij — beleggen in goederen die zij na afloop van hun contract mee naar huis willen nemen. Zij kopen: stormlantaarns, visgerei, handdoeken, sarongs, borden, lepels, gereedschap, pannen, horloges, wekkers e.d.; en de meesten een koffer of kist, waarin alles wordt opgeborgen. Al deze goederen worden in de barak bewaard (zie foto 3).

scheiding die in de stadssamenleving nog wordt verscherpt, tussen een kleine groep van kerkelijk gehuwde en praktizerende Christenen, een tussenlaag die alleen maar naar de kerk gaat, en een onderlaag die soms naar de kerk gaat, in feite alleen in naam Christen is. En het is zeer de vraag, in hoeverre bij deze laatstgenoemde groep nog sprake kan zijn van godsdienstig leven. Het opvoeren van „pertjakapans" d.z. bijbelse toneelspelen in de Kersttijd, mag zeker niet als een uiting van hun godsdienstig bewustzijn worden beschouwd.

Katholieke Stads-Papoea's zijn er te Hollandia maar weinig, ± 80, afkomstig uit het achterland waar de Missie werkt, uit enkele kustplaatsen en uit Zuid Nieuw-Guinea. Zij die een goede vorming hebben genoten, hetzij op een Missie-internaat, hetzij in overwegend katholieke plaatsen, blijken in de stad trouwe Christenen en nemen samen met niet-autochthonen geregeld hun godsdienstige plichten waar. Anderen die slechts korte tijd in contact kwamen met het Christendom, raken in de stadssamenleving makkelijk hun godsdienstig leven kwijt. — Behalve enkele Mohammedaanse Papoea's, met Islamitische Indonesiërs meegekomen, treft men te Hollandia nog een aantal aanhangers van de Pinkster-gemeente aan, terwijl 10% van de geënqueteerde Stads-Papoea's te kennen gaf nog geen geloof te hebben.

In het algemeen kan worden opgemerkt, dat een toenemende belangstelling voor de uiterlijkheden van de Westerse cultuur en bovendien de zorg voor het dagelijkse levensonderhoud het godsdienstig leven sterk in het gedrang doen geraken. Terecht kan men dan ook zeggen, dat het gehele probleem van de Stads-Papoea's, hun materiële verpaupering en sociale desintegratie, te beschouwen is tegen de achtergrond van een diepe geestelijke nood, waarin deze mensen verkeren. Bij het loslaten van de oude kampongverbanden en het wegvallen van de steun die de adat hun in de kampong nog bood, zijn zij alleen komen te staan in het acculturatieproces, dat zij onder de directe invloed van het Europese milieu moeten doormaken. En van een werkelijk geestelijk levensbewustzijn, dat hen hierbij alleen kan helpen en dat tot uiting zal moeten komen in een beleefd Christendom, daarvan is bij de meeste stads-autochthonen nog geen sprake.

Beschouwt men het sociale verband tussen de Stads-Papoea's onderling, dan blijkt er, zoals reeds te verwachten was, niet veel innerlijke samenhang te bestaan. De vele, vrij plotseling uit geheel verschillende delen van het land samengekomen autochthonen vormen in de stad geen grote gemeenschap. Er is een grote verscheidenheid van taal, verscheidenheid van motieven bij hun komst naar de stad, verscheidenheid van beroep. Bovendien is de primitieve mens van Nieuw-Guinea van origine individualistisch ingesteld, leeft hoogstens in kleine locale gemeenschappen. Wie niet in gezinsverband of in groepsverband naar de stad gekomen is, staat in het acculturatieproces geheel alleen.

Wel zijn er kleine woongemeenschappen ontstaan, doordat de Papoea's van eenzelfde kampong of streek van herkomst elkaar zoeken en vaak bij elkaar gaan wonen. Soms zijn ook hele barakken bewoond door mensen uit een bepaalde streek, doch zelden gaat er van deze woongemeenschappen enige collectieve activiteit uit.

Gezien de grote verscheidenheid van beroepen zijn werkgemeenschappen onder de eigenlijke Stads-Papoea's zeldzaam. Wel komen bij de Papoea-contractanten en bij de Stads-Papoea's II werkgemeenschappen voor, vaak echter zijn deze van tijdelijke aard. Pogingen die de laatste tijd worden gedaan om te komen tot een arbeidersbeweging onder de autochthonen, zullen dan ook pas op lange termijn succes hebben. De individualistische aard van de Papoea's doet de volgens de Westerse begrippen zo dringend gewenste aaneensluiting van Papoea-werkers in hun eigen ogen heel wat minder urgent zijn.

Op het gebied van ontspanning en ontwikkeling zijn er onder de Stads-Papoea's van Hollandia daarentegen wel een aantal vrije gemeenschappen ontstaan. Het is vooral de voetbalsport die zeer veel belangstelling geniet bij de Papoea-bevolking. De plaatselijke bond, onder niet-autochthone leiding, telde in 1953 27 verenigingen met in totaal 58 elftallen, waarvan 54 Papoea-elftallen, t.w. 34 uit omliggende kampongs en 20 elftallen van Stads-Papoea's. — Afgezien van enkele kleinere vrije groeperingen (padvinderij, zangkoor, fluitorkest), mag hier nog worden genoemd de sociale vereniging, die typerend is voor het gemeenschapsleven van de stads-autochthonen te Hollandia, genaamd ISAN (Ikatan Social Anak Negeri). In 1948 opgericht door enige meer ontwikkelde Papoea's, stelde deze vereniging zich ten doel „samenkomst van de autochthonen". Van 1949—1950 had zij een eigen toko; in 1950 werd de vereniging opnieuw opgericht, waarbij haar a-politiek karakter en haar doel, de sociale ontwikkeling van de Papoea's uit stad en omgeving, nog eens werd benadrukt. Sinds 1 Augustus 1952 begon men met een particuliere school, waar door 4 bestuursleden gratis onderwijs werd gegeven. Deze analphabeten-cursus werd door vele Papoea's bezocht. Een ander sociaal initiatief der autochthonen was de oprichting van een eigen begrafenisvereniging (2 December 1952).

Van niet-autochthone zijde worden sinds begin 1953 pogingen ondernomen het verenigingsleven onder de Stads-Papoea's te stimuleren. Men wil komen tot de oprichting van een sociaal centrum, een gebouw waarin plaats is voor alle ontspannings- en ontwikkelingsactiviteiten van de autochthone stadsbevolking.

Tenslotte zij nog medegedeeld, dat het onderwijs,

een belangrijk middel bij de acculturatie van de Stads-Papoea's, wordt gegeven zowel in het Maleis als in het Nederlands. De moderne Algemene Lagere School, waar men in de hogere klassen het Nederlands als voertaal bezigt, telt onder haar vele leerlingen reeds 94 kinderen van Stads-Papoea's (1953).

MORELE GEVOLGEN DER URBANISATIE

De Stads-Papoea woont en werkt te midden van de Europese bevolking. De sociale contacten die hij daarbij opdoet, stellen hem voor vele vragen; het is immers een geheel nieuwe wereld, waarin hij is binnengetreden. Sociale spanningen ontstaan bij individu en groep, en het is goed te begrijpen, dat deze ook op minder gelukkige wijze tot een oplossing komen.

Wanneer men ziet, dat bijv. in 9 maanden tijd 132 Stads-Papoea's met de rechter in aanraking kwamen, waarvan de helft tussen 17 en 24 jaar, dan blijkt daaruit niet alleen, dat het vooral de jongeren, de budjangs, zijn die de grootste moeite hebben binnen de normen van de Westerse samenleving te blijven, maar ook dat de boven uiteengezette verpaupering en desintegratie, gevolgen van de urbanisatie, tot vele delicten leiden. De helft van de 138 delicten heeft betrekking op diefstal of helen van gestolen goed; verkeersovertredingen zijn vrij talrijk (29), terwijl 18 gevallen van belediging en mishandeling, en 10 zedenmisdrijven werden berecht. En dit zijn dan delicten die voor de Landschapsrechtbank kwamen; doch hoevele sociale en morele misstanden komen niet tot uiting?

Het zal duidelijk zijn, dat het sociale leven van de Stads-Papoea's nauwlettende aandacht en voortdurende zorg behoeft. Veel hangt hier af van de houding die de Europese en andere bevolkingsgroepen aannemen tegenover de Stads-Papoea, én van de hulp, welke deze mensen bij hun acculturatie van het Christendom kunnen ontvangen.

Opvoeding van de autochthonen naar Christelijke begrippen en naar een Christelijke levensmoraal is noodzakelijk, wil men de groeiende urbanisatie en de voor de Stads-Papoea's gewenste aanpassing doen slagen. Zulks niet alleen ten behoeve van het welzijn van de Stads-Papoea's zelf, maar evenzeer ter bevordering van het harmonisch opgroeien van de gehele gemeenschap Hollandia, waarvan zij een onmisbaar deel uitmaken.

MISSIE, ISLAM EN NATIONALISME

Mededeling van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut

De verspreiding van de katholieke geloofsleer onder Muslims is een reeds eeuwenoud probleem. Moderne stromingen, waaronder vooral het Nationalisme, schijnen echter verschuivingen op te roepen in de probleemstelling zelve. Dit artikel tracht die veranderingen te begrijpen en daaruit enige conclusies voor de praktijk te trekken.

TOLERANTIE EN INTOLERANTIE IN DE ISLAM

Tot in de meest moderne geschiedenis weerklinkt van tijd tot tijd een of andere oproep in muslimse kringen tot „djihad", de heilige strijd omwille van het geloof. Of het de strijd om Surabaia betreft of spanningen in Noord Afrika: de oproep tot djihad doet millioenen gelovige Muslims oplettend toezien. Het is niet zo dat iedere Muslim tot djihad verplicht is. Het was zelfs in de dagen van Muhammad niet zo, dat de heilige oorlog kon verklaard worden tegen volkeren of stammen, *omdat* zij geen Muslim waren. De Propheet spreekt steeds over strijd tegen „gevaarlijke trouweloze" heidenen. Het zijn de latere wetsgeleerden geweest, die de strijd verklaarden aan *alle* ongelovigen, ook al waren ze niet „gevaarlijk of trouweloos". Deze, door veroveringslust ingegeven interpretatie is de algemeen gevolgde geworden in de latere eeuwen. De wereld werd verdeeld in Dar al Islam (het gebied van de Islam) en Dar al Harb (gebied van de krijg): dit laatste gebied dient veroverd en aan de Islam onderworpen te worden. De djihadplicht eist dat een voldoend aantal Muslims de verplichte taak volbrengt en drukt dus niet perse op iedere Muslim individueel. Wanneer een muslims land echter bedreigd wordt door ongelovigen, dient elke Muslim de djihad-plicht te volbrengen door de wapens op te nemen in dat land.

De wetboeken geven verscheidene bepalingen in verband met de krijg, die zeer menselijk zijn. Ofschoon deze bepalingen tegenwoordig bijna van geen practisch nut zijn, zijn ze uiterst belangrijk om onze houding te bepalen tegenover die moderne wetsgeleerden onder de Muslims, die ons willen leren dat men de djihad op geheel andere wijze moet verstaan dan in de oude tijd. Het is uitgesloten dat een eerlijke uitleg van de wet zou kunnen komen tot een heilige oorlog met symbolische betekenis. Harde krijg, werkelijke oorlog is een der belangrijke voorschriften van de muslimse Wet, gericht tegen alle niet-Muslims met uitzondering van Joden en Christenen.

Deze twee groepen mochten hun eigen geloof behouden, op voorwaarde dat zij zich aan de Muslims onderwierpen en de Djizjah (hoofdelijke omslag) betaalden. Joden en Christenen die zich tot hun geloof bekeerden nadat de Propheet Muhammad de Islam verkondigd had, worden gelijkgesteld met de heidenen en moeten dus bestreden worden tot zij de Islam aannemen. Want de Islam heeft Jodendom en Christendom afgeschaft.

De beschermde Joden en Christenen worden in de wetboeken: Dimmi genoemd, daar zij onder de bescherming (Dimmah) van de Muslims stonden. Aan het eind der tijden — zo luidt de muslimse opvatting — zal Jezus op de aarde terugkomen om de Christenen te overtuigen van de waarheid van de Islam. Dan moeten alle Dimmi's zich bekeren of zij zullen gedood worden.

Het is dus vrij duidelijk, dat Joden en Christenen (en dan nog die Joden en Christenen, die hun geloof beleden voor de komst van de Islam; de later bekeerden zijn gelijk te stellen aan heidenen) geenszins echte, aan Muslims volkomen gelijkgestelde staatsburgers zijn. Overtuigde Muslims geven echter steeds blijk van een wonderlijke naieviteit met te beweren dat de Islam de ware democratie gebracht heeft, terwijl zij dan voor deze bewering juist de bovengenoemde bepalingen ten opzichte van Joden en Christenen aanhalen. Men wijst op enige verzen in de Koran, die godsdienst-dwang verbieden; men haalt de woorden aan van de wijze en vrome Umar, gericht tot de bewoners van Ilia: „Ik garandeer veiligheid voor hun persoon, hun bezittingen, hun kerken, hun godsdienstige gebruiken. De kerken mogen niet bezet worden: kruis en kerk mogen niet onteerd worden. Niemand mag lastig gevallen worden om zijn godsdienst". Inderdaad was Umar een wijs man, die goed begreep dat een nieuw gewonnen gebied op de eerste plaats rust nodig had en beschermd moest worden tegen heethoofdige fanatiekelingen. Maar de wijsheid van Umar is moeilijk terug te vinden in de algemene wetsbepalingen, dat de Dimmi's in muslimse landen een kleurige lap, afstekend bij hun costuum, moesten dragen op de schouder en een zeer bepaalde gordel, zodat zij steeds te herkennen waren. Het is interessant op te merken dat het dragen van een hoed, naar Europees model en een das of halsdoek zowel bij het gewone volk als bij muslimse geleerden reminiscenties oproept aan de schouderlap en de gordel der Dimmi's en daarom verwerpelijk zijn; vandaar de liefde voor de fez in het nabije Oosten en bijv. in

Indonesia de voorkeur voor de kopiah, nu beschouwd als nationaal hoofddeksel. Waarbij ten opzichte van het laatste in het midden gelaten kan worden of deze kopiah van muslimse origine is dan wel autochthoon; de overeenkomst met de vorm van de fez speelt stellig een rol. Andere beperkende bepalingen zijn: verbod van nieuwe kerken te bouwen of nieuwe synagogen op te richten, de kerkklokken te luiden, wijn te drinken of varkensvlees te eten in het openbaar. Op de openbare weg dient de Dimmi voor elke Muslim eerbiedig plaats te maken, terwijl in iuridische aangelegenheden de positie van de Dimmi zwak is tegenover een muslimse tegenpartij.[1])

In een muslimse staat zijn Joden en Christenen tweede klas burgers. Zij zijn als vreemdelingen in een land dat niet hun eigen land is, met beperkte rechten dus, ofschoon er hier nadrukkelijk op gewezen wordt dat men hen voor het overige vrij liet in hun godsdienst.

Zoekt men naar de achtergrond van deze bepalingen dan lijkt die ons te liggen in het feit dat de Islam alleen de rechten erkent van de muslimse staat. De openbaring Gods door Muhammad regelt het staatsbestel evenzeer als zuiver religieuze aangelegenheden. Zoals M. Isa Anshary zegt[2]): „De theorie van het caesaro-papisme kan alleen bestaan zolang men de mening aanhangt dat aan de ene kant het geloof, aan de andere kant de staat is en dat nu deze dingen versmolten worden. Dit is niet de opvatting van de Islam. Het staatsbestel is een deel, een integrerend deel van de Islam zelve." En zeer duidelijk als slotconclusie van hetzelfde boek: „Deze enkele voorbeelden uit tientallen verzen van de Koran zijn wel voldoende om ons Muslims te bewijzen dat de godsdienst van de Islam geen privé-zaak is en dat de Staat een hulpmiddel is de goddelijke verordeningen te doen functionneren tot heil en voorspoed van de mens. En dit hulpmiddel is absoluut, daar kan verder niet aan getornd worden . . ." Met opzet plaatsten wij de uitspraak van een muslims leider uit onze dagen naast de oude bepalingen van de Wet. Bij alle modificaties die in de loop der eeuwen aanvaard zijn, is de geest dezelfde gebleven. De modificaties vonden hun uitdrukking in het aanvaarden van een meer moderne wetgeving, Qanun, naast de eigenlijke muslimse Wet, de Sharia. Waar Muslims kwamen onder controle van christelijke mogendheden zette dit proces zich sterk door met, in de nieuwere tijd, wederom het onvermijdelijke gevolg, dat waar deze controle verdween, ook niet zelden muslimse leiders verlangen dat de Sharia weer van kracht worde.

Men kent het beroemde geval van Ali Abdurraziq, professor aan de grote muslimse universiteit Al-Azhar te Cairo. In zijn boek: „l'Islam et les bases du pouvoir" had hij de opvatting verkondigd: L'autorité de Muhammad sur les croyants était l'autorité de l'apostolat, sans rien de commun avec le pouvoir temporel[3]). En op het eind van zijn boek: Il n'y a rien, dans la religion, qui empêche les Musulmans . . . d'établir les bases de leur royaume et l'organisation de leur État selon les conceptions les plus nouvelles de l'esprit humain et selon les principes de gouvernement dont l'excellence et la fermeté ont été consacrées par l'expérience des nations"[4]).

Abdurraziq kreeg zijn ontslag als professor aan de Al-Azhar.

Dezelfde strijd in het nieuwe Indonesia, waar Prof. Mr Dr R. Supomo, schrijvend over de Pantjasila, met nadruk betoogde dat het begrip keTuhanan, God-dienen, *niet* insloot de wijze waarop God gediend werd, zodat met dit begrip te plaatsen als inleiding op de Grondwet, de Staat Indonesia geenszins bedoelde een bepaalde godsdienst als Staatsgodsdienst uit te roepen. Van overtuigd muslimse zijde werd hierop — zeer terecht — geantwoord: „hetgeen een westers geschoolde intellectueel als Prof. Supomo bedoelt met dienstbaarheid jegens *God*, is niet hetzelfde als wat de oosters-muslimse godsdienstleraar bedoelt met dienstbaarheid jegens *Allah*".

Men heeft dus in de meeste muslimse landen van onze tijd een ambivalente houding te verwachten. Men hinkt er op twee gedachten: de democratische, d.i. de modern westerse, die alle burgers van een land, ongeacht godsdienstige verschillen, een gelijke politieke status en gelijke rechten toekent, naast de muslimse, de niet-democratische, die de burgers indeelt in politieke status en burgerrechten, naar hun godsdienst. De situatie wordt nog moeilijker daar de Muslims terecht erop wijzen dat de Islam broederschap heeft gebracht over een groot gedeelte van de wereld en daarbij obstakels van ras, cultuur, taal op voortreffelijke wijze wist neer te halen. Wat de Muslims niet opmerken is, dat deze democratizering beperkt bleef en blijft tot de „huisgenoten van het Islam-geloof".

DE GODSDIENSTVRIJHEID IN ENIGE ARABISCHE LANDEN

Wanneer men nu de ontwikkeling gadeslaat in landen met een muslimse meerderheid, dan kan men constateren, dat zelfs de stroming van het nationalisme met zijn winst aan bewustwording, drang naar vooruitgang, wil tot ontplooiing, hierin geen verandering heeft kunnen brengen. Steeds worden

[1]) Zie Juynboll, *Handbuch des Islamischen Gesetzes*, pag. 344 ff.
[2]) Isa Anshary, M., *Falsafah Perdjuangan Islam*, Bandung 1949; pag. 229, 237.
[3]) Abdurraziq, Ali, *L'Islam et les bases du Pouvoir*, vert. L. Bercher, Paris 1935; pag. 200
[4]) o.c. pag. 222.

groepen van verder-ziende mensen, van vooruitstrevenden, gedwarsboomd door conservatieve tegenstanders in eigen midden. En het beroep op het grootse muslimse verleden, het wijzen op de eeuwenoude, echt-muslimse afkeer van bid'a (nieuwigheden), tracht overal de echte progressiviteit lam te leggen. Men kan zich zelfs afvragen of in verscheidene landen met merendeels muslimse bevolking de winstposten niet geringer zijn dan de negatieve kanten, aan elk uitgesproken nationalisme eigen: de beperktheid van geest, het wantrouwen tegen wat van buiten komt, het ressentiment tegenover de voormalige machthebber. Het loont de moeite de balans op te maken door enkele sprekende punten naar voren te brengen van sommige muslimse landen.

In *Egypte* werd in 1945 een wet aangenomen waarin controle werd voorgeschreven op charitatieve en sociale instellingen. Een bepaald artikel van de wet geeft de Minister van Sociale Zaken het recht een dusdanige instelling te ontbinden, „indien deze instelling daden verricht tegen de goede zeden of de openbare orde". De Regering had officieel het standpunt ingenomen dat elk werk tot verbreiding van het (christelijk) geloof onder Muslims tegen de goede zeden en tegen de openbare orde inging.

In het zakenleven wordt druk uitgeoefend meer Egyptenaren in firma's op te nemen, terwijl men de verklaring erbij geeft dat met Egyptenaren bedoeld worden: Muslims van Egyptische nationaliteit.

De scholen van christenen mogen alleen godsdienstonderricht geven aan kinderen, die een schriftelijk verzoek daartoe van de ouders overleggen. De ouders die zo'n verzoek deden, mogen hierover ondervraagd worden door de Inspecteurs van het Ministerie. — Het resultaat is niet moeilijk te raden.

In *Iran* komt de aanval tegen het Christendom zowel van de communistisch georiënteerde Tudeh als van de oplevende Islam. Toch is de algemene toestand hier niet ongunstig te noemen, hetgeen men wel toeschrijft aan het verzoenend karakter der Iraniërs in zake godsdienst. Enige voorzichtige propaganda is mogelijk. De scholen van de missie, onder Reza Shah Pahlevi in 1940 gesloten, maken wederom een kans geopend te worden.

Iraq: garandeert godsdienstvrijheid maar verklaart tevens de Islam tot officiële staatsgodsdienst. Bekeerlingen uit de Islam gaan veel moeilijkheden tegemoet propter fidem en zij doen het beste te verhuizen naar een andere streek.

De controle en inmenging van regeringszijde ten opzichte van particuliere scholen gaat vrij ver en het verbod subsidies voor deze scholen te ontvangen uit buitenlandse bronnen laat zien, dat men deze scholen zo sterk mogelijk afhankelijk wil maken van de regering. Niettegenstaande dit alles garandeert men in Iraq vrijheid voor de godsdienstige, opvoedkundige en medische werkzaamheden van alle godsdienstige richtingen, van welke nationaliteit deze missies en de werkers van deze missies ook mogen zijn!![5]).

Het zij nogmaals herhaald, dat de regeringen dezer landen er beslist van overtuigd zijn eerlijke voorstanders te zijn van „gewetensvrijheid". De Egyptische gedelegeerde bij de UNO, Hussein Heykal Pasha, heeft zonder blikken of blozen zijn voorstel ingediend dat de Verenigde Naties de bescherming der minderheden in Centraal-Europa zouden verzekeren. Men heeft in deze landen, met een muslimse bevolking, nog lang niet begrepen, wat eigenlijk democratische vrijheid betekent. Want in ditzelfde Egypte werd in 1948 een wet aangenomen, waarin o.a. gezegd werd: „geen school mag zijn leerlingen, jongens of meisjes, — wat ook hun leeftijd zij — onderricht geven in een andere godsdienst als hun eigen godsdienst, zelfs al zouden de ouders daarvoor toestemming hebben gegeven". Zelfs een gesprek over godsdienstige aangelegenheden, bij wijze van inlichting over het Christendom, begonnen door de leerling met een vraag, zal de leraar liever niet voortzetten en de vraag kan beter onbeantwoord blijven . . Want de Staat moet de muslimse kinderen beschermen tegen misbruiken van zekere scholen!

De interpretatie van de stelling: Islam is staatsgodsdienst, houdt dus blijkbaar voor sommigen in dat het recht van opvoeding bij de Staat berust en niet meer bij de ouders. Het is ongetwijfeld zo, dat vele overtuigde Muslims dit niet gaarne zullen onderschrijven, als men hen daarover rechtstreeks zou ondervragen. Maar de sfeer waarin men leeft, waarin men bepalingen en wetten maakt, heeft als achtergrond misschien onbewust, deze in een ware democratische gedachtengang onaanvaardbare opvatting. En het is eveneens duidelijk, dat hiermede de poorten wijd zijn opengezet voor allerlei willekeur tegenover niet-muslimse levensbeschouwingen.

De conclusies van de Tambaram Conferentie in 1939 zijn nog steeds van kracht: „Krachtens zijn, door zijn wezen bepaalde structuur, is de orthodoxe Islam volstrekt gekant tegen religieuze vrijheid, zoals men die in het Westen kent". Men zag echter — en terecht — nog altijd hoopvolle mogelijkheden voor een gunstiger ontwikkeling, dank zij het bijzondere aanpassingsvermogen, waarvan de Islam in het verleden steeds heeft blijk gegeven, niettegenstaande het levend besef „de laatste en definitieve Godsopenbaring" te zijn.

Ook de conclusie betreffende de invloed van de nationalistische stromingen is het vermelden waard. Men vermoedde dat totalitaire en dictatoriale neigingen een ernstige bedreiging zouden gaan vormen voor de ontwikkeling van het democratische

[5]) Men zie voor dit alles het uitstekend gedocumenteerde rapport van S. A. Morrison, *Religious Liberty in the Near East*, World Dominion Press, London 1948.

systeem. Men vreesde tevens dat in landen met een overwegend muslimse bevolking, de kwade kanten van het versterkte nationale sentiment, bijzonder duidelijk naar voren zouden komen, ten koste van de democratische vrijheid. In de jaren 1939 tot heden is er genoeg gebeurd dat aantoont hoe juist de bezorgdheid was van genoemde Conferentie. Men kan echter vaststellen dat de handhaving van de ware democratische vrijheid temidden van een groeiend nationaal besef voor het *gehele* Oosten een uiterst moeilijk probleem vormt. Nog niet zolang geleden vroeg een Chinese krant (buiten China): „zijn wij in het Oosten wel in staat tot democratisch regeren?" Wat mogelijk voor het gehele Oosten geldt, zal in het bijzonder een moeilijke opgave zijn voor landen waar de Islam een sterke positie inneemt, omdat, zoals boven betoogd werd, de democratie voor Muslims alleen kan liggen in eigen kring en niet kan gelden voor niet-belijders van de Islam, die door hun ongeloof een klasse lager staan dan de vrome gelovigen: almuslimun'alsalihun.

Ten slotte moet men ook in het Westen zich op de borst kloppen. Dat nationalistische overdrijvingen ook in het Westen de democratie doen sterven is wel heel duidelijk gebleken, althans in sommige gevallen. Daar staat tegenover dat in heel veel andere westerse landen gezond nationaal besef geen gevaar vormde voor de handhaving van het democratische systeem.

Een en ander doet ons vermoeden dat opbloei en verval van de democratische levenshouding samenhangen met dieper liggende sociale factoren. De sociale structuur der samenleving zal bepalen of het mogelijk is democratisch te leven, te denken, te regeren. Naarmate de *primitieve* levensvorm dominerend is in een gemeenschap, zal, naar wij menen, de kans voor de democratie geringer zijn. Men heeft het eens zeer juist aan een onzer Nederlandse Universiteiten gezegd tijdens een beschouwing over het verdwijnen der democratie in het nationaal-socialistisch Duitsland: „dit is een terugval in het primitieve". Wij zullen dus nu gaan aantonen dat beleving der democratie slechts mogelijk is in een maatschappij met een moderne structuur. Omdat de meeste muslimse landen nog maar aan het begin van de worsteling staan, die zij voeren moeten om los te komen van de archaïsche structuur van hun gemeenschap, — anders gezegd: omdat de meeste muslimse landen nog geheel aan het begin van de modernisering staan — is de conclusie duidelijk: ook vanwege de sociale structuur der muslimse landen zal de strijd om te komen tot ware democratische vrijheid nog veel tijd en veel geduld vragen.

DE ONGEDIFFERENTIEERDHEID DER ISLAMITISCHE SAMENLEVING

Wat is eigenlijk primitief? Primitief is niets oneervols. In wetenschappelijke zin geeft het begrip „primitief" alleen maar een stadium van culturele ontwikkeling aan. Primitieve culturen zijn die culturen, welke nog niet toe zijn, of nauwelijks begonnen zijn aan de differentiatie, uitsplitsing der levensgebieden; in tegenstelling met de moderne culturen, waar de differentiatie, uitsplitsing der levensgebieden, tot in het uiterste werd doorgevoerd, vooral in de 19e eeuw. Duyvendak geeft een goed voorbeeld: hij vergelijkt de primitieve wereld met een streng garens, waarin draden van verschillende dikte en kleur onontwarbaar door elkaar zijn gestrengeld. In de moderne wereld zijn die draden een heel eind uit elkaar geplozen en los van elkaar gelegd; zij ontspringen echter alle aan dezelfde streng en onderling zijn ze verbonden door verbindingsdraden[6]).

Bepalende factor, zo niet oorzaak, van dit niet-gedifferentieerd zijn der primitieve culturen schijnt wel te zijn, naar moderne maatstaf, het beperkte verkeer, vooral het schaarse verkeer met andere culturen. De invloed van dit „isolement" kan moeilijk overschat worden. Zelfs nog in westerse culturen leven gezegden voort als: wat de boer niet kent, lust hij niet — en: onbekend maakt onbemind. Kan men dit verschijnsel in het Westen voldoende typeren met „sociale gereserveerdheid", bij primitieve culturen is het vreemde, het niet-eigene bijna steeds identiek aan „vijandig", „te vermijden", „te weerstaan". En daaruit volgt dan vanzelf weer het hardnekkige conservatisme der primitieven, gebaseerd op wantrouwen tegenover vreemde cultuurinvloeden. Dit conservatisme wordt op zijn beurt weer versterkt door het afhankelijk zijn van de natuur. Herskovits[7]) zegt over Amerika: „There is little doubt that the cultural focus of our modern society lies in the field of technology". Als natuurvolken ondergaan de primitieven de veranderingen in hun cultuur in veel gematigder tempo dan cultuurvolkeren, die door mechanisatie en wetenschappelijke methode in een afmattend tempo steeds voor nieuwe situaties worden geplaatst. Er is echter geen reden te smachten naar „de idyllische rust" van de primitieve cultuur, zo afwijkend van onze onrust in het Westen; de primitief neemt zijn tijd niet omdat hij die kàn nemen, maar omdat hij die moet nemen, daartoe bepaald door de structuur van zijn cultuur. Hij weet niets van gezapige rust. Ook hij kent volop onrust, vrees, onzekerheid, die echter anders gericht zijn als bij de westerse mens, maar tenslotte gebaseerd zijn op dezelfde algemeen menselijke geaardheid. De verscheidenheid van levensvorm der menselijke groepen, die wij volkeren noemen, is vooral cultureel bepaald en niet biologisch[8]).

---

[6]) Duyvendak, J. Ph., *Inleiding tot de ethnologie van de Indische Archipel*, Djakarta 1935; pag. 18.

[7]) Herskovits, M. J., „The Processes of Cultural Changes", in: *Science of Man in the World Crisis*, 4dth edition New York 1946; pag. 167.

[8]) Zie o.a. Benedict, Ruth, *Patterns of Culture* (Mentor Books), 1950.

Met het bovenstaande voor ogen wordt veel wat vreemd is naar westerse opvatting duidelijk in oosterse culturen. Het gaat natuurlijk niet aan Egypte of Java zonder meer primitief te noemen. Maar evenmin kan ontkend worden dat „het primitieve", zoals boven aangegeven, vooral tegenover de moderne levensvorm, nog steeds een machtige invloed uitoefent in het sociale bestel van deze landen. Dit geldt in het algemeen voor alle landen met een overwegend muslimse bevolking. Men kan van al deze landen zeggen dat godsdienst, levensgewoonten en stam of natie nog steeds een onverbrekelijke eenheid vormen, minstens: dienen te vormen, als de toestand ideaal is. De code van gewoonten, vaak „adat" of „adat-istiadat" genoemd, regelt alles. De zonde bij uitnemendheid is: de adat te veranderen, zei Adriani[9]).

Men heeft van westerse zijde zich wel eens schuldig gemaakt aan overdrijvingen met te menen dat in een primitieve maatschappij volstrekt geen plaats zou zijn voor individuele ontplooiing. Lowie en zelfs Pater Schmidt, tegen wien men vaak het verwijt richt, dat hij te weinig oog heeft voor het individu en te gemakkelijk generaliseert in zijn onderzoekingen, zijn voorlopers van moderne onderzoekers als Linton Benedict, Cora du Bois e.a., die allen in overvloed bewijzen aanvoeren van het feit, dat het individu op alle mogelijke terreinen kans van ontplooiing heeft binnen de grenzen van zijn primitieve, culturele samenleving. Men kan echter vaststellen dat, waar het individu gaat afwijken van het culturele patroon, de gemeenschap afwijzend zal reageren, èn bij de primitieven èn bij de modernen. Deze afwijking zal echter bij de primitieve culturen veel sneller en veel duidelijker en in een veel groter aantal situaties door de gemeenschap gesignaleerd worden dan in de moderne samenlevingen. Zeer duidelijk kan men dit opmerken bij verandering van godsdienst in een primitieve samenleving: en men neme dan het woord primitief in de wijde betekenis van nog niet gedifferentieerd. Iemands godsdienstige positie wordt bepaald niet door eigen overtuiging, maar door afstamming. Persoonlijk maakte schrijver dezes het volgende mede: twee cultureel verschillende gemeenschappen leven vlak bij elkaar. De grote gemeenschap belijdt de Islam, de kleinere, zwakkere, zich in isolement handhavende gemeenschap houdt vast aan pre-islamitische overtuiging. In het proces van opdringen heeft de grote gemeenschap verschillende stukken land weten te ontroven, maar in deze nieuw gewonnen stukken grond blijven kleine enclaven onder een zekere iurisdictie, versterkt met religieuze sancties, van de niet-muslims. Zij plaatsen daar functionarissen met een gedeeltelijk profane, gedeeltelijk sacrale taak en deze lieden staan, niettegenstaande het verschil in belangensfeer, hoog in aanzien, ook bij de Muslims. Afstammelingen van deze functionarissen worden door de kleine gemeenschap somtijds beschouwd als niet meer behorende tot de oorspronkelijke stam en mogen dus Muslim worden, somtijds komt er een bevel dat zij zich als niet-Muslim moeten beschouwen, waardoor zij dus klaarblijkelijk weer als ingelijfd in de oude stam worden beschouwd.

Huwelijken tussen de muslimse en niet-muslimse groep zijn sporadisch, maar komen voor. Ik heb nu meegemaakt, dat een dochter van zo'n buiten wonende functionaris, klaarblijkelijk niet meer beschouwd als lid van de oorspronkelijke stam, uitgehuwelijkt werd aan een Muslim volgens het muslims ritueel. Na enige tijd had de zoon van de inmiddels overleden functionaris een medehelper nodig. Hij ging naar de leidende figuren in de stam, maar mocht er niet in slagen iemand als helper te krijgen: klaarblijkelijk zat deze endogame groep zelf in grote moeilijkheden. De oplossing werd gevonden door genoemde zwager uit te nodigen het ambt van helper op zich te nemen en de redenering was als volgt: zijn vrouw heeft de niet-muslimse afstamming en behoort dus eigenlijk thuis bij de niet-muslimse groep. Over zijn vrouw wordt de nieuwe helper — nota bene Muslim van overtuiging, uit muslimse ouders — opgenomen in de niet-muslimse gemeenschap. En daardoor kan hij nu in het niet-muslimse ritueel zijn taak vervullen. Het was wel geen ideale oplossing maar het kón toch!

Hier wordt dus de sociale status van een persoon veranderd om religieuze motieven: het niet-muslimse ritueel kon niet voltrokken worden zonder zijn hulp. Ofschoon echter religieuze motieven oorzaak waren van zijn inlijving in de niet-muslimse gemeenschap, speelde de verandering in godsdienstige overtuiging, die de westerse mens hier onmiddellijk meent aan te voelen, hoegenaamd geen rol. Op mijn vraag of deze nieuwe helper zo maar zijn muslimse overtuiging mocht vaarwel zeggen, kreeg ik ten antwoord dat men mijn vraag niet goed begreep: hij was toch, langs de afstamming van zijn eigenlijk niet-muslimse vrouw, in de niet-muslimse gemeenschap opgenomen en moest dus nu vanzelf de niet-muslimse godsdienstige verplichtingen nakomen!

De sociale eenheid van de stam in religieuze, maatschappelijke en economische aangelegenheden is de eigenlijke oorzaak, dat overgang van de enkeling iets ondenkbaars is. Het veroorzaakt het gevoel van met het hoofd tegen een muur te lopen, dat een missionaris bekruipt, wanneer de allereerste pogingen tot contact worden gedaan. Het veroorzaakt ook de volslagen rust in het godsdienstige, die men bij de primitief vaak kan opmerken, niettegenstaande de eisen van de archaïsche religie soms zwaar zijn. Hij denkt even weinig over zijn godsdienstige opvattingen na — bedoeld wordt: in critische zin — als over

[9]) Aangehaald bij Verkuyl, *Enkele Aspecten van het Probleem der Godsdienstvrijheid in Azië*, Kampen 1948; pag. 285.

zijn biologische status, dat hij geboren is in deze stam en niet in een andere. Het zijn allebei gegevens, zoals de wereld rondom hem een gegeven is, de stam, de gewoonten, de adat. Het is alles bepaald door een hogere macht en is dus te aanvaarden zonder meer. Veranderingen worden niet als mogelijkheden gezien.

HET IURIDISCH-FORMELE ELEMENT

Er werd op gewezen dat de meeste muslimse landen nog aan het begin van de modernisering staan. De gebondenheid der sociale structuur, waardoor religieuze, sociale en economische factoren nog onverbrekelijk met elkaar verbonden zijn is dus nog steeds een eigenschap der culturen dezer muslimse volkeren, zij het dat men hier en daar langzaam maar zeker zich ontwikkelt in de richting van het moderne geestesleven, waarin de gebondenheid wijkt voor de zich doorzettende differentiatie.

Het bijzondere van de Islam is echter, dat deze grote godsdienst in het verleden wel degelijk zijn critische denkers gehad heeft, niet critisch in de zin van historisch-critisch, maar wel critische denkers. In dezelfde tijd dat het Katholicisme zijn systeem overdacht en uitgediept zag door denkers als Thomas van Aquino en Bonaventura, bezat de Islam denkers als Avicenna en Ghazzali. Anders als bij het Katholicisme is de invloed van deze denkers op het geestesleven der gelovigen zeer beperkt gebleven. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen.

Geboren en getogen in de Semietische gedachtenwereld vertoont de Islam, evenals het Jodendom, een grote neiging tot het iuridisch-formele element in de godsdienst. Het grote rechtssysteem van de Islam was reeds gevormd, toen zijn denkers op filosofisch en theologisch terrein hun taak aanvingen. Het is duidelijk dat de invloed van de Fikh — het rechtssysteem — groter is gebleven dan welke andere invloed in de Islam ook, zowel die van filosofen als van de mensen van de Sufi-beweging, de mystieke richting. De orthodoxe Islam is een echte rechtsgodsdienst.

Bovendien heeft de wereldverovering van de Islam in uiterst snel tempo tot gevolg gehad dat de „missionering" oppervlakkig was. Elke godsdienst zal wel moeten erkennen, dat velen zijner belijders een bedroevende onkunde aan de dag leggen van de officiële leer, die zij aanhangen. Maar zo weinig als de eenvoudige Muslim weet van de Islam, zal men het moeilijk elders aantreffen. De verspreiding is beperkt gebleven tot die landen, die eeuwen lang zijn ten achter geraakt bij het zich snel ontwikkelende Westen. Met het gevolg dat de primitieve geestesgesteldheid rustig de Islam kan accapareren. Men zal eenvoudige Muslims weinig horen spreken over „zonde"; waar men op voorbeeldige wijze de zware verplichting van de grote Vasten onderhoudt, noemt men de overtreding oorzaak van „batal" d.i. ongeldig en oorzaak van rampen. Men zal nooit zeggen dat zo'n overtreding *zonde* constitueert, belediging Gods, of dat zo'n zondige daad ingaat tegen de liefde tot God. Hier zien we dus hoe het iuridisch-formele element en de primitieve gedachtengang samen komen en eigenlijk een nieuwe, onverbrekelijke en ook niet te doorbreken eenheid vormen. Doorbraak is alleen mogelijk voor hen, die zich critisch rekenschap zouden geven van hun godsdienstige opvattingen. Een critisch denkend mens, zou bijv. opmerken dat een of andere overtreding, begaan door inadvertentie, niet met kennis en vrije wil, geheel anders van aard is dan een bewust, met kennis en vrije wil, begane overtreding. Dit is voor de primitief en voor de volgeling van de zich aan het primitieve aanpassende Islam, uiterst moeilijk te aanvaarden. De fout is geschied, de Wet is overtreden, het gevolg zal onvermijdelijk zijn.

Ten slotte is er in de Islam de overheersende trek van Gods Almacht en Oppermacht. In feite leidt deze nadruk op de Hoogheid Gods tot een verwerpen van de analogia entis, waardoor het Godsbeeld wazig en veraf raakt van de mens. En ook dit is wederom een eigenschap, die in de primitieve sfeer zeer gemakkelijk opgenomen wordt èn vervormd wordt en wel zo vervormd, dat men tot een, vanuit muslims standpunt, hoogst ongewenst resultaat komt. Het Goddelijk Wezen is zo ver en zo moeilijk te benaderen, dat men gemakkelijker zijn toevlucht neemt tot figuren dichterbij: heiligen (Midden-Oosten, Pakistan) of voorouders (Indonesia, Singkiang). Vasten, gebed, aalmoezen brengen ons niet nader tot Allah: men vervult deze verplichtingen in de sfeer van het magische; de noden van elke dag zal men echter regelen met hulp van deze bemiddelaars.

Samenvattend komen wij tot de volgende conclusies: In het onderscheid, dat de Islam maakt tussen broeders van het geloof en de niet-Muslims vindt men de grondslag van de typisch niet-democratische houding van deze grote godsdienst. Ofschoon men zachtere methoden van bekering kent, is de leer van de gewelddadige verbreiding de officiële muslimse leer en bepaalt deze de sfeer waarin men leeft ten opzichte van andere godsdiensten, vooral als deze in de minderheid zijn.

Dat de eigen godsdienst een alles dominerende positie moet innemen in het maatschappelijk bestel is een opvatting, die in de primitieve gedachtengang — en ook in de nog-primitieve gedachtengang — vanzelf spreekt.

De feitelijke band tussen niet-muslimse godsdiensten uit het Westen en de vroegere koloniale machthebbers dreigen de negatieve kanten, verbonden met oplaaiend nationalisme, als ressentiment, bewustzijnsverenging e.d. te doen toenemen. Al kan deze laatste moeilijkheid aanmerkelijk verminderd worden door steeds meer inheemse clerus belangrijke

functies toe te vertrouwen, men heeft ze daarmede niet weggenomen. Want op deze clerus zal vaak het onus liggen van ontrouw te zijn geworden aan eigen milieu, eigen cultuur, eigen instellingen. Men zal hen — primitief — classificeren met de tegenstanders, ook politiek.

Dit beeld is niet erg hoopgevend voor de toekomst. Er zal nog een zware wissel getrokken worden op het geduld en het uithoudingsvermogen van de missionerende Kerk. De officiële verklaringen van diverse regeringen in muslimse landen blijken al te vaak in onze tijd niet veel te verschillen in de praktijk van wat in Turkije gebeurde in 1907[10]). De aanvoerders der jong-Turkse Revolutie waren ook voorstanders geweest van „vrijheid, gelijkheid en broederschap". Maar de schriftgeleerden waren er snel bij hen te beduiden, dat die gelijkheid alleen mocht bestaan in gelijke aanspraken op bescherming van rechten, zoals ze door de Islam waren vastgesteld! Na enige tijd was deze democratische broederschap ontbonden . . .

En toch is het juist een gezond optimisme levendig te houden.

VERSNELLING DER ACCULTURATIE

Dit gezonde optimisme steunt op de opvatting dat het acculturatie-proces waarin de meeste muslimse volkeren op het ogenblik zijn opgenomen, zich in versneld tempo zal uitbreiden. Hoe meer afstanden verdwijnen, hoe meer genoemd proces zal doordringen tot in de uiterste hoeken der menselijke samenleving. En naar wij kunnen vaststellen aan de hand van de feiten in die landen, welke door het toegenomen verkeer uit hun isolement werden gehaald en in het acculturatieproces werden opgenomen: de allereerste en allervoornaamste „drive" bij deze volkeren zal zijn: de honger, de hartstocht om te leren. Oude koloniale machthebbers vragen wel eens met kwalijk verborgen leedvermaak of de nieuw-gewonnen vrijheid en onafhankelijkheid voor de verschillende landen werkelijk vooruitgang heeft betekend en voor de bevolking grotere welvaart. Het is zo, dat de gewonnen vrijheid stellig vooruitgang heeft betekend en mogelijk niet altijd, misschien wel nergens grotere welvaart heeft gebracht aan het volk. Corruptie, kliekgeest, verrijking van enkelen enz. zijn de vrijwel overal aangetroffen kwalen in de jonge vrije staten, die een wanhopige worsteling voeren om orde en regelmaat te brengen in hun finantiële, economische en administratieve moeilijkheden. Er zijn naast onkunde, die er zeker ook is, nog heel wat andere factoren aan te wijzen voor deze chaos. Maar het is onsportief niet te willen erkennen, dat in diezelfde jonge staten aan de leergierigheid van de grote massa wordt tegemoet gekomen op een zó genereuze wijze, als geen enkele koloniale machthebber heeft gedaan in het verleden of zou doen in de toekomst. En dit bedoelde een nationalistisch leider gedurende de vrijheidsstrijd van zijn land, toen hij mij zeide: „al gaat alles kapot in de naaste toekomst, wij hebben het er voor over, om zo de vrijheid te winnen, omdat wij overtuigd zijn op de lange duur beter voor onszelf te zullen zorgen dan de koloniale mogendheid".

John Dollard zet uiteen hoe het leren samenhangt met het aannemen van nieuwe sociale gewoonten. Vooral hetgeen opgemerkt wordt betreffende „modification of group rivalries", is zeer waardevol. Als het juist is, wat wij beweerden in zake de dieper liggende sociale factoren, die bekering uit de Islam bijzonder moeilijk en de tegenstand van de Islam tegen elke andere godsdienst bijzonder fel maken, dan is het duidelijk dat de door Dollard en met hem door vele anderen behandelde problemen aangaande „social adjustment" en soortgelijke vraagstukken, van het grootste belang zijn voor de missionaire werkzaamheden[11]). Elke groep missionarissen, die voor een bepaald gebied te zorgen heeft, dient een of twee mensen te hebben die volledig op de hoogte zijn van de wetenschap betreffende acculturatie. Ethnologen dus, die de nieuwste ontwikkeling in de ethnologie volgen. Bovendien zullen missionarissen in muslimse landen de taaie, weinig bevredigende taak op zich moeten nemen van onderwijs en nogmaals onderwijs te geven, vooral in secundaire scholen en hogere onderwijsinstituten. Deze ethnologen en leraren verrichten het werk waarop wij eeuwen gewacht hebben, beter gezegd, eeuwen moesten wachten, eenvoudig omdat vroeger de probleemstelling niet zo duidelijk naar voren gebracht kon worden als in onze tijd. Wij menen dus dat door de acculturatie, door de langzaam maar zeker doorzettende differentiatie in muslimse landen, geheel nieuwe kansen geboden worden en dat daarom een optimisme gerechtvaardigd is, wat betreft de mogelijkheden van beïnvloeding van Muslims door Katholieken. De tijd, de tijdsomstandigheden, de gehele sociale ontwikkeling in deze tijd, werken met ons mede, ook al zullen hier en daar, van tijd tot tijd, begeleidende verschijnselen met ongunstig karakter het werk incidenteel bemoeilijken.

„The reward" is een belangrijke factor in het leerproces[12]). Zij zijn overvloedig voor het lerende opkomende geslacht der jonge vrije volkeren en ze worden door hen buitengewoon goed begrepen. De pogingen van de leraren der Al-Azhar Universiteit om het verlangen naar de critische wetenschap van

[10]) Zie Snouck Hurgronje, *Nederland en de Islam*, 1915; pag. 12.

[11]) Dollard, John, „The Acquisition of New Social Habits", in *Science of Man on the world Crisis*, pag. 442—464.

[12]) Dollard, John, l.c. en tevens G.O. Murdock „The Common Denominator of Cultures "in: *Science of Man etc.*, 123—142; tevens Herskovits l.c.; tevens Irving Hallowell, „Sociopsychological Aspects of Acculturation", in: *Science of Man etc.*, 172—200, in 't bijzonder pag. 182 vv.

het Westen te keren, door in de vertaling van de Enzyklopedie des Islams de artikelen uit te hollen door noten toe te voegen volgens de oude stijl, zal evenmin resultaat hebben als de toevoegingen van muslimse zijde aan de arabische vertaling van Goldziher. Het proces is eenmaal begonnen en zal niet meer te keren zijn. In de ontwikkelingsgang van dit proces moet de Missie haar plaats weten te veroveren in de muslimse landen; dan zal zij successen boeken, zoals men in de afgelopen eeuwen niet heeft kunnen dromen.

Het zeer lezenswaardige boek van Pater Jean Abd-el-Jalil: „Aspects intérieurs de l'Islam", is ons tot leiddraad geweest in de volgende beschouwingen, waarin wij een concreet voorbeeld willen bestuderen van „het zich openstellen voor de westerse gedachtengang door een overtuigd Muslim", om ten slotte te komen tot de opsomming van enige mogelijkheden voor de toekomstige pogingen tot toenadering tussen Christenen en Muslims[13]).

EEN MODERNE ISLAMITISCHE VISIE

Abd-el Jalil geeft de gedachten van Tata Husein in diens boek Moustaqbal Ath-thaqafa fi Micr, „De toekomst der cultuur in Egypte" getrouw weer, soms met dezelfde woorden als de auteur.

Tata Husein is een der meest prominente geleerden van Egypte. Als deken van de Faculteit der Letteren aan de Universiteit van Cairo heeft hij veel respect en veel tegenwerking ondervonden, het gewone lot van voorvechters van nieuwe ideeën. Deze tegenstelling in waardering is juist een normaal verschijnsel in het acculturatieproces ener gemeenschap. Reward en punition zijn de polen waartussen de ontwikkeling, het leerproces zich voltrekt. De machtigste drive is gelegen in de bevrediging, die de gemeenschap ervaart wanneer zij, als resultaat van haar wending tot het nieuwe, prestaties in eigen kring kan aanwijzen, die gelijk zijn of gelijkgesteld worden aan de prestaties „van de anderen". De oud-koloniale machthebber, stug vasthoudend aan zijn mening, zal dit alles min of meer schamper „compensaties vanwege het minderwaardigheidscomplex" noemen en misschien heeft hij daar gelijk in. Doch deze zure beoordeling neemt niet weg dat altijd en overal drives met genoegzame rewards het leerproces zullen intensiveren, het acculturatieproces zullen verdiepen en uitbreiden.

Hoever deze „adjustment" aan de nieuw idealen kan gaan toont ons Tata Husein in zijn eerste stelling dat Egypte en alle Arabisch sprekende landen, die cultureel geleid worden door Egypte, niet aangewezen zijn voor hun verdere culturele ontwikkeling op het Oosten, India, China, Japan, doch op Europa, zo zelfs dat hij Ismael Pacha nazegt: „Egypte maakt deel uit van Europa". De religieuze band met Muslims in het Oosten kan deze culturele eenheid met Europa niet verbreken. Wanneer Griekse en Romeinse beschaving tezamen met het Christendom de constituerende elementen zijn geweest der europese cultuur, dan zijn diezelfde elementen, met voor Christendom de vervanger Islam, de grondslag der Egyptische cultuur.

Natuurlijk is deze opvatting van Tata Husein overdreven, maar zij is tekenend voor de openstelling van de Egyptische geest voor het moderne denken. Uit deze opvatting volgt vanzelf de noodzaak van overname der westerse methoden. Tata Husein merkt op dat men reeds op deze weg is en dat niemand meer in staat zal zijn de gemeenschap van deze weg terug te voeren. Het gevangen zijn in deze moderne cultuurgoederen kan men overal opmerken, waar de primitieve of nog-primitieve gemeenschap deze goederen heeft leren kennen. Het is echter onmogelijk deze goederen der westerse cultuur over te nemen, zegt Tata Husein, zonder ook de rest, het geheel der cultuur over te nemen. En dan zegt deze schrijver enkele behartenswaardige dingen, die als het ware geschreven zijn voor andere muslimse landen in Zuid Oost Azië: „or dans ce domaine, l'attitude de l'Egypte est tout à fait illogique: elle veut tout ménager et elle n'aboutit à rien. Il faut soit renoncer à toute influence européenne (ce qui est impossible), soit s'engager avec l'Europe résolument et totalement, et non plus en louvoyant et en se réservant"[14]). En dan noemt de schrijver enkele desiderata: een sterke nationale defensie, een onafhankelijke economie, terwijl hij opmerkt dat de politieke onafhankelijkheid niet veel te betekenen heeft als men in cultureel oogpunt, in wetenschap, filosofie, techniek en kunst niet werkelijk onafhankelijk is. Men zal de jeugd moeten opvoeden in zelfbewustheid voor het moderne leven. Ten slotte geeft de schrijver drie objecties met antwoord: onze godsdienst in Egypte wordt bedreigd, indien men Europa gaat volgen. — Europa volgen wil niet zeggen: Europa copiëren. Zoals de Muslims vroeger de schatten der Griekse en Romeinse beschaving hebben kunnen verwerken, zo kan Egypte nu de schatten der moderne cultuur opnemen zonder zichzelf te verliezen in godsdienstig opzicht. De Islam is een godsdienst van ontwikkeling, vooruitgang.

Zal Egypte zichzelf verliezen uit nationaal oogpunt bezien? Onmogelijk, antwoordt Husein. De nationale persoonlijkheid van Egypte zal men het best kunnen doen voortleven door eens en voorgoed alle gedachten opzij te zetten, dat Europa iets is van een hogere orde dan Egypte. Zoals Japan nationaal zichzelf is gebleven, ook al nam het de westerse cultuurgoederen over, zo zal Egypte Egypte blijven. Zal tenslotte het materialistische Europa de geeste-

[13]) Abd-el-Jalil, Jean, *Aspects intérieurs de l'Islam*, Paris 1949, vooral chap. 4, pag. 81—116.

[14]) Abd-el-Jalil, o.c. pag. 105.

lijke waarden van het Oosten, eigendom van Egypte, niet verstikken? — Op deze moeilijkheid, waarvan veel Egyptenaren de mond vol hebben (en die men elders in het Oosten als prachtige propagandaleuze herhaaldelijk naar voren brengt), antwoordt Husein: de werkelijkheid is geheel anders. De perfectie in het materiële in Europa was niet mogelijk, tenzij door de overvloedige geestelijke waarden. Technische vondsten vragen wetenschap, doorzettingsvermogen, werkzaamheid. Vergelijken we dit alles met de hooggeroemde „oosterse ziel", die bovendien niet eens te vinden is in Egypte, dat aan dezelfde bronnen van beschaving dronk als Europa.
Aldus de opvattingen van Tata Husein, weergegeven door Abd-el-Jalil.
In de probleemstelling van dit artikel: een figuur waarop de acculturatie volop vat heeft gekregen. Zoals deze figuur, zij het in bescheidener proporties en vooral met groter voorzichtigheid in hun uitingen, maar met dezelfde gerichte verlangens, zijn er duizenden in de huidige muslimse landen en er zullen er millioenen zijn na een kort tijdsverloop, dank zij onderwijs naar moderne trant. Want wat de ethnologen over acculturatie en learning in het algemeen zeggen: adjustment of the behaviour, gaat in verhoogde mate op voor het bewuste leerproces in studie en wetenschap. Hetgeen door de Science of Man, zoals Ralph Linton die schetst[15]), bestudeerd wordt op wetenschappelijke wijze, voelt een ieder aan, wanneer hij zegt dat „onderwijs de geesten opent". Tata Husein zal wel niet op de hoogte geweest zijn van de doelstellingen der nieuwe wetenschap, Science of Man genoemd, maar hij wil hetzelfde als hij als eerste en belangrijkste der door te voeren hervormingen noemt: „de hervorming van het hoofd", dat is van het denken, van het onderwijs. Deze onderwijshervorming dient zich te spiegelen aan de systemen van Europa, die aan zoveel ervaring zijn getoetst. Westerse talen moeten volop onderwezen worden naast de op nieuwe leest geschoeide eigen taal van Egypte, het gemoderniseerde Arabisch. De schrijver is niet bevreesd de zo geëerde Al-Azhar Universiteit heftig aan te vallen op het punt van haar taalpolitiek om het Arabisch exclusief te laten doceren op de Al-Azhar en zo het heilig karakter van het Arabisch te bestendigen. Tata Husein wil het Arabisch tot een moderne taal maken van gelijk karakter als de moderne westerse talen. De Al-Azhar worde liever een Universiteit van sacrale wetenschappen en bewege zich in de toekomst niet op het terrein van de moderne wetenschappen.

DE MOEILIJKHEID VAN HET GESPREK

Men kan verschillende voorwaarden opnoemen voor een dispuut, wil het vruchtbaar zijn. Beide partijen zullen over voldoende kennis van zaken moeten beschikken wat aangaat het bedisputeerde punt; zij zullen bovendien moeten willen luisteren naar wat de tegenstander zegt en niet krampachtig aan hun vooroordelen vasthouden; het ideaal is wanneer beide partijen het dispuut zien als een middel om de waarheid te kennen. Het eigenaardige is dat de disputen tussen Muslims en Christenen over het algemeen het gemis vertonen van alle genoemde voorwaarden. Het beeld dat de Christenen over het algemeen van de Islam hebben is bedroevend vaag en doorgaans beperkt tot de kwestie van polygamie, enkele pikante bijzonderheden, niet ter zake doende en bovendien moeilijk te bewijzen, aangaande de harem e.d. Dit behoeft geen verder betoog, want het is ons allen bekend. Minder bekend is waarschijnlijk de kennis die de gewone Muslim van het Christendom heeft. Ook die is bedroevend. Vanaf het allereerste begin opgevoed in de mening dat Christendom en Jodendom aberraties zijn van de Heilige Openbaring, bekend met de strijd van de Profeet tegen de Joodse en Christelijke gemeenschappen, en in de laatste tijd ampel voorgelicht door propaganda in eigen kring over de misdragingen van Christenen ten opzichte van Muslims in kruistochten, in koloniaal machtsmisbruik en in economische uitbuiterij, heeft de uitverkoren muslimse ummat niet de minste interesse zich te verdiepen in het stelsel van deze tegenstanders: men laat zich niet in met het minderwaardige. Een overgang naar het Christendom is: de klok achteruit zetten en dat doet men niet. Het stemt de Muslims bovendien wrevelig zelf een eerbiedige hoogachting te moeten bewaren tegenover Nabi Isa, Jezus, terwijl de tegenstanders zich de vrijheid veroorloven allerlei onbehoorlijkheden van de geliefde Profeet Muhammad luide te verkondigen. En tenslotte: wat willen deze Christenen eigenlijk, die zelf in allerlei secten en overtuigingen uiteenvallen, zodat men er van duizelt. Hoe kunnen ze verlangen, dat een goed Muslim zijn tijd besteedt om hun twisten en verschillen te bestuderen?
Het blijkt dus wel dat door gebrek aan kennis van het Christendom de Muslims ook aan de tweede voorwaarde voor een vruchtbaar dispuut niet voldoen: naar elkaar willen luisteren. Maar hierin schieten de Christenen ook tekort. Het aloude gezegde dat in elke dwaling een kern van waarheid zit, geldt zeker voor de Islam. Doch er zijn tot nu toe nog maar heel weinig ernstige studies verschenen, die het bruikbare in de Islam duidelijk naar voren brengen. De Zending is in dit punt de Missie verre vooruit. Na de niet erg gelukkige pogingen van Zwemer zijn studies als die van H. G. Dorman Jr.[16]) een grote stap in de goede richting. Dormans

[15]) Linton, Ralph, „Scope and Aims of Anthropology", in: *Science of Man etc.*, 3—18, vooral de conclusies op pag. 16—18.

[16]) Dorman Jr., H. G., *Toward Understanding of Islam*, New York, 1948.

voorstellen zijn in sommige punten onaanvaardbaar voor het katholieke standpunt. Al te grote nadruk op de subjectieve ervaring en niet genoeg waardering voor de theologische formulering — de gewone kenmerken van protestantse groeperingen — leiden tot ongewenste conclusies. Maar niettegenstaande dit tekort moet men de poging van de schrijver de volle eer geven, die haar toekomt. Het is te wensen dat dit boek ruim verspreid worde onder onze missionarissen in muslimse landen. Want het luisteren van katholieke zijde kan daardoor aanzienlijk verbeterd worden: met geen ander resultaat dan beter begrip van beide kanten. Er zijn nog maar weinig katholieke missionarissen goed op de hoogte van de denkbeelden van een man als Muhammad Abduh, die in het begin van onze eeuw een studie publiceerde over de houding van Islam en Christendom ten overstaan van wetenschap en beschaving, besproken door C. Adams[17]) van mannen als Sir Sayyid Amir Ali[18]), Sir Sayyid Ahmad Khan[19]) en Iqbal[20]). In de werken van de drie laatst genoemden vooral is een schat van gegevens te vinden waardoor men kan leren hoe groot de behoefte in muslimse kringen is zich beter aan te passen aan de nieuwe tijden. Het meesterlijke boek van H. A. R. Gibb laat b.v. duidelijk zien dat het ontwaken van het historisch-critisch besef in de Islam meer de geesten beroerd heeft dan welke christelijke propaganda ook. En dit is een bevestiging van onze thesis dat de tegenstand van de Islam voor een groot deel bepaald is door het niet-gedifferentieerd zijn der culturen van de volkeren waar de Islam de meest gevolgde godsdienst is. Zoals Gibb zegt: „It is not Islam that is petrified, but its orthodox formulations, its systematic theology, its social apologetic. It is there that the dissatisfaction is felt among a large proportion of its most educated and intelligent adherents and that the danger for its future is most evident. No religion can ultimately resist disintegration if there is a perpetual gulf between its demands upon the will and its appeal to the intellect of its followers"[21]).

DE CRISIS VAN DE ISLAM

Het probleem voor de Islam is juist voor katholieken goed te begrijpen. Beide systemen, Islam zowel als Katholicisme hebben het hoogtepunt van hun ontwikkeling gekend in de tijd van de Scholastiek: beide systemen hebben toen een reusachtige taak volbracht: de uitbouw van het theologisch geheel. De ontwikkeling van het denken wat betreft de historisch-critische methode vond daarna vooral plaats in christelijke landen. Dit is het behoud geweest voor het Christendom: het kon gelijke tred houden met de stromingen van buiten, al eiste dat dan ook de grootste krachtsinspanning. Het onbevredigende — historisch gesproken — in de Scholastiek, die van historische vraagstukken maar weinig of geen vermoeden had — denk b.v. aan de geschriften van Dionysius Areopagita! — kon voor de „moderne mens" vervangen worden door de verantwoorde historische methode.

Deze gehele ontwikkeling ging aan de muslimse landen voorbij. Zij bleven in de sfeer van „hun Scholastiek" tot aan onze dagen toe. De meest oncritische isnads: autoriteitskettingen waarop bepaalde godsdienstige opvattingen worden gefundeerd, worden tot op onze dagen als argumenten gebruikt. Dit alles stort ineen. Het zal steeds meer blijken, dat de historische onderbouw der dogma's in de Islam niet meer verantwoord is volgens historisch-critisch onderzoek. Het ontwakend historisch besef zal zich niet meer laten intimideren door de bedreiging van „ketterij" genoemd te worden. Het zal zijn eigen gang gaan, naarmate het sterker en gezonder ontwikkeld wordt.

Het ligt niet op onze weg nu verder te onderzoeken hoe de Islam deze crisis kan of zal teboven komen. Het lijkt meer ter zake ons af te vragen hoe de missionaris moet staan tegenover dit desintegratieproces.

Niemand is er mee gebaat dat een gelovig Muslim zijn Godsgeloof verliest. En toch is het wel zeker, dat dit ernstige gevolg dreigt. Missionarissen moeten dus voor de verloren waarden nieuwe waarden weten aan te bieden. Dit zal soms nauwlettende opmerkzaamheid vragen. Dr Sunario sprak onlangs te Djakarta over de Universal Declarations of Human Rights; een weergave vonden wij in het nummer van Indonesian Affairs[22]). Dr Sunario bestrijdt de mening van het Westen dat het Oosten ziet als enkel autocratisch. Men zou deze weergave van de mening van het Westen kunnen bestrijden als te simplistisch. Dit is echter van ondergeschikt belang. Belangrijker is de verdere uiteenzetting waar gewezen wordt op het democratisch karakter van het desa-verband, waarnaast bovendien de aandacht gevraagd wordt voor „still another source of Eastern democracy which is most important indeed in connection with our subject of human rights, namely Islam". Na opsomming van enkele muslimse organisaties en politieke partijen noemt spreker Prof. A. W. Khallaf's boek „Foundations of the Islam State" waarin, naar verluidt: „we can read about freedom of the individual, freedom of abode, the right of property,

---

[17]) Adams, C. C., *Islam and Modernism in Egypt*, 1933, naar wie Dorman verwijst, o.c. pag. 71 en H.A.R. Gibb, *Modern Trends in Islam*, Chicago, London 1947, pag. 33 vv.

[18]) Sir Sayyid Amir Ali, *The Spirit of Islam*, London 1922, 2d. ed.

[19]) Sir Sayyid Ahmad Khan's biografie: G. Graham, *Life and Work of Syed Ahmed Khan*, London, 1885.

[20]) Sir Muhammad Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Oxford 1934, 2d. ed.

[21]) Gibb, H. A. R., o.c. pag. 123.

[22]) *Indonesian Affairs*, Vol. III, no. 5—6, 1952, pag. 27—30.

freedom of religion, freedom of opinion, freedom of education, etc., all based upon Islamic texts". Dit is voor ons een niet erg bevredigende argumentatie. Zelfs het verwijzen naar de „full popular discussion (musjarawat)", zegt nog niet heel veel, want, zoals wij zagen, is een gemeenschappelijk overleg inderdaad niet onbekend in de Islam, maar beperkt tot de broeders van het geloof. Dan gaat spreker over tot de beschouwing van de figuur van Mahatma Gandhi en blijkt dus dan onze aandacht weer te richten op democratische invloeden in het Oosten buiten de Islam.

Zowel het vermelden van de eigen Indonesische gewoonte van de algemene dorpsvergaderingen waarin men tracht tot mupakat, d.i. overeenstemming, te komen als het vermelden van Gandhi, beide genoemd naast de Islam geven een zeer juist beeld van de situatie in muslimse landen. Wil men spreken over democratie in deze landen dan moet men daaronder verstaan: de overtuiging, dat de broeders van het Islam-geloof open moeten staan voor elkanders belangen, met daarnaast de eigen autochthone houding van de grotendeels nog primitieve gemeenschappen waarin ieders belang vaak een gemeenschapsbelang raakt. Zowel het een als het ander heeft de verdienste dat het brengt tot overleg en zo mogelijk tot eensgezindheid, doordat beide partijen water in de wijn doen. Maar dit is slechts een begeleidend aspect van de ware democratie. Deze eert de persoonlijke mening, ook al kan men niet tot overeenstemming komen. Dit is èn in de Islam groep èn in de primitieve groep een onmogelijkheid. De positie der minderheden, niet-Muslims, is reeds voldoende besproken om duidelijk te maken hoever dit alles nog verwijderd is van b v. volledige erkenning der persoonlijke vrijheid in godsdienstzaken. Wat de primitieve gemeenschap betreft: Dr Sunario citeert van Vollenhoven als hij zegt dat de democratie in het Oosten „collectivistic and not individualistic" is. Wat bedoelt men met „collectivistische" democratie? Er is een gelijkenis met wat de Amerikanen „civisme" noemen: „a sense of community responsability"; er is echter evenzeer overeenkomst met „de tyrannie der massa", Het „mendaulat": „tot eigendom van het volk verklaren", zoals men dat na de Revolutie in Indonesia gekend heeft, was het tegengestelde van democratie. Ieder die een tijd gewoond heeft in primitief verband, weet, dat de kern der onderlinge samenwerking in een kleine primitieve gemeenschap is: „als ik nu niet help, wordt ik later ook niet geholpen", vermengd met de erkenning dat de gemeenschappelijke belangen tezamen moeten verzorgd worden tegenover invloeden van buiten (tegenstanders, de natuur e.d.), opdat aller belangen veilig gesteld worden. Er is hier geen spoor van naastenliefde, er is geen greintje van eerbied voor persoonlijke mening. Men zal steeds trachten de meerderheid te krijgen, want dan *moet* de andere partij zwichten.

Het is dus duidelijk dat missionarissen vaak een volkomen andere inhoud zullen moeten geven aan sociale gebruiken en opvattingen, ook al lijken ze soms op christelijke of modern westerse opvattingen. Wij menen echter dat nu de eenmaal „geopende geesten" veel meer ontvankelijk zullen zijn voor de nieuw verkondigde en vooral in de praktijk beleefde levenshouding. Men is door het acculturatie-proces, vooral wanneer het geleid wordt in onderwijs, critisch genoeg geworden het verschil op te merken en de schoonheid er van te ervaren. Non verbo neque lingua, sed opere et veritate zal ook in onze tijd, in onze missioneringspogingen onder de Muslims weer van volle kracht blijken te zijn.

En daarom zijn wij optimistisch. Niet in de mening dat nu binnenkort de Muslims zich met grote drommen zullen bekeren. Maar in deze zin: dat de Islam door het moderne acculturatie-proces in geheel aparte, in zijn geschiedenis nog niet beleefde, omstandigheden is gekomen, waardoor de christelijke prediking een kans krijgt, zoals zij sinds de zevende eeuw niet gehad heeft.

MISSIE, WELVAART EN LANDBOUW

door Prof. Ir G. J. A. TERRA
Venlo

Met slechts weinig uitzonderingen liggen de missiegebieden in wat men heden ten dage noemt „*underdeveloped countries*", hetgeen voor de hand ligt, daar isolement ten opzichte van de westerse technische ontwikkeling gewoonlijk ook betekende isolement ten opzichte van de aan die ontwikkeling voorafgaande christelijke beschaving. Nu zijn al deze „underdeveloped countries" arm, niet alleen relatief, maar ook in absolute zin. Men kan deze armoede uitdrukken in geldinkomen per hoofd, in het hoge percentage, dat de geldswaarde van de voeding uitmaakt van de totale uitgaven, in de consumptie per hoofd aan calorieën, eiwitten en vooral van het zo relatief dure dierlijke eiwit, bijna altijd komt men voor de „underdeveloped countries" tot op een laag peil van behoeftebevrediging wijzende cijfers.

GERINGE WELVAART IN HET TROPISCHE LANDBOUWBEDRIJF

Dit geldt vooral voor de hierna in het bijzonder te beschouwen *tropische gebieden*. Buiten de tropen is b.v. de voeding soms veel beter, maar blijft de verdere materiële welstand achter, maar in de tropen wijzen alle gegevens op een reeds eeuwen bestaande, voortdurende armoede[1]). Dat het in dergelijke omstandigheden, zonder steun van buiten, zeer moeilijk zal zijn in de materiële hulpmiddelen te voorzien, die bij een geestelijke ontwikkeling onontbeerlijk zijn, moet zonder meer duidelijk zijn.

Een analyse van de oorzaken van deze armoede kan misschien de richting aangeven, waarin verbeteringen moeten worden gezocht. Een constatering hoe slecht de toestand is, is van weinig nut. Wanneer wij echter weten hòe, in welke opzichten de toestand slecht is, bieden zich misschien nog perspectieven. Tevens echter moge deze analyse een waarschuwing zijn tegen het veel verspreide optimisme over de grote hulpbronnen van de tropen.

De onderontwikkelde gebieden in de tropen hebben zo goed als geen industrie en handel. De bevolking is in hoofdzaak agrarisch en daarom hangt de welstand bijna uitsluitend af van de landbouw. Deze vertoont nu bepaalde trekken, die vooralsnog slechts een geringe welvaart mogelijk maken.

In de *natte tropen*, waar het dus gedurende het grootste deel van het jaar regent, zijn de meeste gronden door de eeuwen lange regens uitgespoeld en daarom arm en weinig productief. Per gezin kan door de voortdurende onkruidgroei en door het ontbreken, tijdens de groei van het gewas, van afwisselende droge perioden, waarin onkruidbestrijding mogelijk is, slechts een geringe oppervlakte aan grond bebouwd worden. Bovendien zijn vaak ook de perioden, waarin ontginning en grondbewerking moeten geschieden, te kort. Dit resulteert in een klein gezinsbedrijf met lage opbrengsten per ha. Als men dan nog weet, dat de eenheidsprijzen van de landbouwproducten van de tropen, i.c. de voedingsmiddelen, die men voor zelfvoorziening teelt, zeer laag zijn: bataten, cassave, gierst, maar voor Wereldoorlog II ook rijst, dan wordt duidelijk, waarom de bruto-opbrengst van dergelijke bedrijven slechts hoogstens enige honderden guldens per jaar bedraagt. De beschikbare arbeidskracht is slechts zo nu en dan geheel nodig; leegloop is in deze bedrijfstypen regel. Ook in calorieën en eiwitten per ha zijn de opbrengsten laag. Weliswaar kan men bij bepaalde landbouwsystemen (bevloeide rijst) twee en soms zelfs meer oogsten per ha per jaar hebben en komen in bepaalde streken veel betere, jongvulkanische gronden voor met veel betere opbrengsten per ha., maar de bedrijfsgrootte per gezin komt nooit boven 5 ha (Siam met zeer extensieve bevloeide rijst in de malaria-gevaarlijke kustvlakten), en was bv. op Java nooit hoger dan ruim 1 ha bevloeibaar terrein. Zij is daar door de toenemende bevolkingsdruk thans niet zo ver beneden gekomen, maar de kwaliteit der gronden is veel slechter geworden, doordat de bedrijven thans grotendeels uit onvruchtbare of onbevloeibare gronden bestaan. In gebieden zonder bevloeide rijst, waar jaarlijks ontgonnen wordt door het verbranden van bossen of in grasvlakten ligt de bedrijfsgrootte per gezin op 1—2 ha en in gebieden met vaste tuinen voor de teelt van voedselgewassen, meest knollen, hebben de bedrijven dezelfde orde van grootte.

Stelt men daartegenover de Nederlandse landbouw, dan ziet men bij een overeenkomstige teelt van voedselgewassen (granen en knollen) bedrijfsgrootten per gezin van 15 ha, opbrengsten in kg per ha die 2—3 zo hoog zijn en prijzen per kg, die gewoonlijk meer dan het dubbele zijn. Het gevolg is, dat het bruto-inkomen van een dergelijk gezin minstens enige duizenden guldens bedraagt. Uiteraard zijn de

[1]) Terra, G. J. A., „Het welvaartspeil van de tropen", *Landbouw* 22 (1950).

netto-inkomsten door uitgaven voor mest, zaai- en pootgoed e.d. veel lager, maar het netto-inkomen ligt dan toch altijd nog ongeveer tien maal zo hoog als in de tropen. Het genoemde Nederlandse bedrijfstype leent zich goed voor vergelijking, omdat tot voor kort de enige gebruikte hulpmiddelen bij de arbeid bestonden uit een paard of een span vee en eenvoudige werktuigen. In beide bedrijven kon men er een knecht op na houden. Vergelijkt men een tropenbedrijf met bv. een Amerikaans bedrijf met gemechaniseerde arbeid, waar de bedrijfsgrootten per gezinsbedrijf kunnen variëren van 100—200 ha, dan valt deze vergelijking nog sterker ten nadele van het tropenbedrijf uit.

Droge tropische gebieden zijn veel zeldzamer dan natte. In de moesson-gebieden met een lange droge tijd zijn de gronden gewoonlijk veel beter dan in de natte tropen, maar voor de bedrijfsgrootte gelden in de natte tijd dezelfde bezwaren als voor de natte tropen. Ook de bedrijven, waarin jaarlijks ontgonnen moet worden, blijven klein. Slechts in die droge streken, waar voldoende water voorhanden is, om in bepaalde perioden of continu te bevloeien, zijn grotere bedrijven mogelijk op goede gronden, omdat de onkruidbestrijding onder deze omstandigheden wordt vergemakkelijkt. Dergelijke gebieden vindt men vele in de *subtropen*.

Tenslotte vindt men ook nog onderontwikkelde gebieden in de *gematigde streken* (China bv.), gewoonlijk op basis van eeuwenoude beschavingen, die zich naast de westerse hebben ontwikkeld en niet de technische richting hebben ingeslagen van het westen. Door beperking van de aan de landbouw verbonden risico's, vertoonden zij een toenemende bevolkingsgroei, uiteindelijk resulterend in zeer kleine gezinsbedrijven. In bepaalde gevallen (Japan) heeft men later een uitweg gezocht in industrialisatie. Al deze behoeftige maatschappijen hebben thans gemeen, dat het gezinsinkomen zeer laag is, zodat sparen en daardoor kapitaalvorming voor bevordering van *industrie*, *mijnbouw* e.d. zeer moeilijk is, hetgeen temeer een bezwaar is, omdat industrie en mijnbouw in de tropen niet aan dezelfde beperkende factoren onderworpen zijn als de landbouw.

MIDDELEN TOT VERHOGING VAN DE WELVAART

Gaan wij thans na, of er middelen zijn om aan de werking van bovengenoemde factoren te ontkomen. *De geringe productiviteit* is op te voeren door bemesting. Gedeeltelijk kan deze in het eigen bedrijf verkregen worden door het houden van vee (stalmest), maar dan moet het bedrijf groter worden, omdat dan ook voor veevoer moet worden gezorgd. Ook kan gebruik gemaakt worden van groenbemesters. Deze bemesting komt dan ten goede aan de voorraad plantenvoedende bestanddelen van de grond, maar vooral aan de humusvoorraad, die in de natte tropen gewoonlijk zeer gering is, terwijl de gronden op zichzelf meest arm zijn en bovendien slechts in geringe mate het vermogen hebben water en plantenvoedende stoffen voor de plant te bewaren. Zodoende is ook het waterhoudend vermogen gering, zodat bij het uitblijven van de regens gedurende enige weken een jong gewas (droge rijst bv.) geheel verloren kan gaan.

Indien de humusvoorraad te gering is, zullen kunstmeststoffen ook weinig uitwerking hebben, omdat zij in de regentijd, wanneer de teelt plaats vindt, in sterke mate uitspoelen. Bovendien zal alleen een bedrijf, dat voor de markt werkt, kunstmeststoffen kunnen kopen, maar niet een op zelfvoorziening ingesteld bedrijf, omdat dat niet over geldinkomsten beschikt.

Men zal dus de oplossing moeten zoeken in een gemengd bedrijf, d.i. een bedrijf, waarin men vee houdt (op stal of in de wei), dat gevoederd wordt met producten van het bedrijf en waarvan men de producten (vlees, huiden, kaas, melk, eieren, etc.) verkoopt. Men geniet dan als voordelen: trekkracht van het vee voor het bedrijf, stalmest voor grondverbetering en verbeterde voeding door slacht voor eigen gebruik. Of dit samenstel voldoende zal zijn om het huidige landbouwbedrijf van de tropen om te zetten in een rendabel gemengd bedrijf, wordt nog betwijfeld (Gourou)[2]). Men kan van mening zijn, dat ook dan nog aan de arme gronden te veel minerale voedingsstoffen worden onttrokken om deze op peil te houden. Enerzijds kunstmest, anderzijds invoer van geconcentreerde voederartikelen voor het vee (voederkoeken, etc.) kunnen hierbij baat geven. Men zoekt echter ook naar landbouwmethoden, waarbij het humusgehalte van de grond meer op peil blijft en zelfs verhoogd wordt. Bedekken met afval (mulchen), imitatie van boscultuur door permanente teelt van boomgewassen met dichte natuurlijke ondergroei, rotatie in het bedrijf van tijdelijke, rendabele aanplanten van boomgewassen, die dus de verjongende invloed van het bos in het bedrijf brengen. Veel opgang heeft gemaakt het Congosysteem, waarbij het bos in smalle stroken ontgonnen wordt, hetgeen regeneratie vergemakkelijkt.

Ook nieuwe gewassen kunnen van veel voordeel zijn, bv. meer droogteresistente als maïs- in rijststreken, gierst- in maïsstreken. Op basis van een verhoogd humusgehalte en waterhoudend vermogen kan selectie van het bestaande sortiment zeker aanzienlijk meer opbrengst geven, maar ook in nieuw in te voeren gewassen zal nog selectie nodig zijn. Selectie op resistentie tegen ziekte en plagen is noodzakelijk. (Zie foto 1)

Wanneer een hoger opbrengstpeil verkregen is, kan ook bestrijding van ziekten en plagen, die meestal geldelijke uitgaven vraagt, veel rendabeler worden. Men moet echter niet te veel van al deze verbete-

[2]) Gourou, P., *Les pays tropicaux* (1948).

Foto 1. Op het proefstation van het Institut National pour l'Etude agronomique du Congo Belge (INEAC) te Yangambi zijn twee inheemsen bezig met de kruising van rijst ter verkrijging van een betere qualiteit.

ringen verwachten. In Nederland is de stijging van de opbrengst, dank zij al deze maatregelen vanaf 1880 gemiddeld ongeveer 50—60% geweest, uitgaande van een stalmestbedrijf. Het maakt voor de te verwachten stijging natuurlijk veel verschil, of men uitgaat van een vruchtbaar perceel ontgonnen bos in het eerste jaar of van permanent in gebruik zijnde velden. Op de lange duur moeten de opbrengsten echter die van de Nederlandse zandgronden gaan benaderen.

De bedrijfsgrootte lijkt wel de meest onaantastbare factor in het tropische landbouwbedrijf. Door de eeuwen heen is deze klein geweest en slechts in zeer bijzondere gevallen, bv. waar vrij kort geleden volken uit meer gematigde streken in de tropen doordrongen, bv. de Siamezen, ligt de bedrijfsgrootte boven het normale tropenniveau. Het moet gezegd, dat in dat bedrijf in sterke mate vee als hulpkracht werd ingeschakeld en menselijke arbeidskracht werd beperkt tot het hoogst noodzakelijke. Zoals reeds gezegd, vormt meestal de onkruidbestrijding de „bottleneck" van het bedrijf, hoewel dit op bepaalde gronden ook de grondbewerking kan zijn, omdat de voor grondbewerking geschikte periode te kort is (overgang van droge naar natte tijd). Soms is ook slechts een bepaalde korte tijd, de droge periode, geschikt voor kappen en branden en werkt dit beperkend op de omvang van het bedrijf, maar vaak is het ook de noodzaak een zware omheining aan te brengen tegen loslopend vee.

Waar onkruidbestrijding de „bottleneck" vormt, zijn middelen: gewassen, die het onkruid verstikken of gemakkelijke onkruidbestrijding toestaan (rijenteelt), betere wiedmethoden en wiedwerktuigen, mulching, bevloeiïng door onder water zetten, bestuiving met chemische middelen, waaronder groeistoffen. Waar grondbewerking remmend werkt, zijn betere werktuigen aan te bevelen (zie foto 2). Soms is misschien zelfs hier en daar mechanisatie mogelijk, ook voor ontginning.

Er zijn echter ook andere methoden om onkruidbestrijding en grondbewerking te versnellen, n.l. aanwending van dierlijke trekkracht (gemengd bedrijf), maar nog beter is een cultuursysteem, waarbij een boomgewas wordt geteeld, dat de grond verrijkt met mineralen uit de diepere bodemlagen, omhooggebracht door de wortels en met humus uit de afgevallen bladeren en hem tevens beschermt tegen erosie en tegen humusontleding, afgedekt als hij is door het afgevallen blad. Onkruidbestrijding en grondbewerking zijn dan niet meer nodig, de bedrijfsgrootte wordt hierdoor niet meer beperkt en zo komt men tot bedrijven van ca 10 ha, bv. cacao in boscultuur in Suriname. Het spreekt vanzelf, dat ook in deze bedrijven een kleine voedselaanplant voor voorziening in eigen behoeften gewenst is; deze alleen vraagt reeds vrij veel arbeid.

De eenheidsprijs van het product is voor voedselgewassen laag, voor handelsgewassen vaak veel hoger. Voor de voor zelfvoorziening nodige producten doet het er uiteraard niet toe, of zij duur of goedkoop zijn; dit wordt eerst van belang als zij verhandeld worden, wanneer de ruilvoet tegen andere producten ongunstig wordt. Er zijn nu eenmaal bepaalde producten, die slechts in de tropen geteeld kunnen worden en waaraan voortdurend behoefte bestaat en die dus in zekere zin monopolieproducten van de tropen zijn; vroeger indigo, koffie, kina, rubber; thans nog koffie (tijdelijk), cacao, thee, specerijen, tabak, palmolie. Hoe meer de tropen worden opengelegd, des te sneller zullen deze producten hun monopoliepositie verliezen. Rijst is tijdelijk duur, maar als de vooroorlogse situatie weer terugkeert, komt rijst weer op een prijspeil half zo hoog als dat van tarwe en rogge.

Hieruit is de positie van *de ondernemingen* te verklaren. Zij telen nooit voedselgewassen, maar wel de zgn. monopolieproducten van de tropen. Door inzet van kapitaal en kennis verkrijgen zij hoge producties, als arbeid gebruiken zij arbeidskrachten ingesteld op en dus betaald naar het zoveel lager loonpeil van de verbouw van tropische voedingsgewassen. Zo gauw een product te goedkoop wordt, verhuist het van de ondernemings- naar de bevolkingslandbouw, zoals koffie in de jaren '30—'40. Ruwweg kon men tegen

Foto 2. Primitieve grondbewerking met stokken in de Toba-Bataklanden.

1940 de bruto-opbrengst van ondernemingsgewassen per ha stellen op *f* 500.— *f* 1000.—, die van bevolkingshandelsgewassen op *f* 200.— die van bevolkingsvoedselgewassen op *f* 50.—*f* 100.—. Vaak worden ook in de bevolkingslandbouw ondernemingsgewassen geteeld, waardoor het bedrijf gewoonlijk groter wordt en de opbrengst aanzienlijk meer. Doordat de noodzakelijke voedsellandbouw het oppervlak met deze handelsgewassen beperkt en door gebrek aan kennis en kapitaal de opbrengsten veel lager zijn dan die van de ondernemingen, blijft de bedrijfsopbrengst toch nog ver beneden die van de Europese landbouwer.

De *veeteelt* in de tropen is meestal slechts veehouderij. Commerciële winning van melk, boter en kaas komen slechts zelden voor, terwijl ook effectieve inschakeling in de landbouw, hetzij als trekkracht, hetzij voor mest, tot de uitzonderingen behoort. Gewoonlijk is veebezit alleen nodig ter handhaving van de status, het sociale aanzien en daarom onredelijk groot voor de hoofden en rijken, vaak gering voor de gewone man, die het toch niet missen kan, omdat het nodig is als bruidprijs, bij dodenfeesten, etc. Doordat jaarlijks voor het vee gebrand wordt, zodat het oude bossige gras vervangen wordt door jong gras en ook om aan het eind van de droge tijd sneller jong gras te krijgen, werkt dit vee vaak zeer desastreus voor de landbouw. Door het branden wordt de bodem blootgesteld aan regen en wind en dus de erosie bevorderd en doordat het vee gewoonlijk onbeheerd losloopt, moeten de aanplantingen door zware omheiningen beschermd worden, wat vaak evenveel tijd vereist als de grondbewerking zelf. Door geregeld branden zijn grote gebieden, die ecologisch gezien regenbos moesten dragen, thans slechts grote grasvlakten, bv. de Bataklanden in Sumatra, grote gebieden in Afrika, zoals Ruanda-Urundi, Uganda en omgeving.

DE MISSIE EN DE WELVAARTSVERHOGING

Wanneer nu de Missie in deze gebieden werkzaam is, zal zij naar middelen zoeken om de welvaart te verhogen teneinde meer zekerheid te hebben voor een passende ontwikkeling van de beoefenaren van de eredienst, samengaande met minimale materiële voorzieningen voor de bediening en bedienaren. Om haar eigen leiding hierbij veilig te stellen, gaat zij meestal spoedig over tot de oprichting van bedrijven, die èn voor zelfvoorziening èn voor de verzekering van de geldelijke inkomsten moeten dienen. Deze bedrijven werken dan vaak op dezelfde voet als de bovengenoemde ondernemingen. Voor deze bedrijven zet men dan vaak personeel in, dat in het moederland enige landbouwkundige practijk of scholing heeft verworven en dat, steunende op de uit de bevolkings- en ondernemingscultuur beschikbare kennis, vaak zeer gunstige resultaten bereikt. Over het algemeen

zijn deze resultaten voor de bevolking in de naaste toekomst niet bereikbaar, al was het alleen doordat zij niet over voldoende kapitaal en kennis beschikt. Heel anders echter wordt de situatie, indien men de landbouw van de bevolking wil verbeteren. Zelfs verondersteld, dat men over voldoende technische kennis en economisch inzicht beschikt om een rendabele bedrijfsvorm, die veel meer welvaart kan brengen dan de aanwezige, te ontwerpen, — waarvoor het bovengenoemde personeel uiteraard te kort moet schieten —, dan blijft de vestiging hiervan meest een onbereikbaar ideaal, omdat deze niet in de sociale omgeving past en het heel moeilijk valt de maatschappij zodanig te veranderen, dat de sociale bezwaren verdwijnen. Dit is een werk van lange adem. De landbouwvoorlichter, en in dit geval dus ook de missie, moet de verbinding zoeken van het technisch mogelijke, het economisch verantwoorde en het sociaal gewenste zoals Timmer dat zeer juist heeft uitgedrukt[3]). Vooral het laatste biedt uitgebreide gelegenheid tot verschil van mening, waarbij komt, dat het verkregen inzicht ook aan de voorgelichten moet worden eigen gemaakt. Zonder hun medewerking komen de gewenste wijzigingen niet of zeer moeilijk tot stand. Zoals de Vries het uitdrukt: „Men kan niets doen voor de boer zonder de boer"[4]).

Beziet men eerst de *technische zijde* van de bevolkingslandbouw. Vaak verkeert men dan in de mening, dat de landbouw van de aanwezige bevolking de beste aanpassing vormt aan bodem en klimaat, die de bevolking met haar bezit aan technische kennis en kapitaal heeft kunnen bereiken. Dit is echter heel vaak niet zo: de culturele erfenis, dus de in de bevolking van ouds overgeleverde vormen zijn hierbij van doorslaggevende betekenis. Teelden de voorvaderen voornamelijk knollen (hakbouwers), dan houdt men hieraan zolang mogelijk vast; waren dit lieden, die jaarlijks een stuk bos kapten en met (gewoonlijk met de pootstok) rijst beplantten, dan zal men dit volhouden, zelfs als het bos reeds lang verdwenen is en omgezet is in grasland; hielden deze daarbij nog vee, dan zal men aan dit veebezit vasthouden, zowel in droge als in natte klimaten, zelfs ten detrimente van het hoofdmiddel van bestaan, meestal de landbouw. Slechts op de lange duur, meestal na verbreking van eeuwenlang isolement, treden acculturaties op[5]).

Men kan nu de technische verbeteringen in twee richtingen zoeken; geleidelijke verbetering van het bestaande en totale vervorming tot een geheel ander type landbouwbedrijf. Voor het laatste is evenwel nodig een vakman, die zowel de routinewerkzaamheden als de wetenschappelijke basis van de landbouw kent en vormen weet te vinden, die voldoende aangepast zijn aan klimaat en bodem om bestaanszekerheid te bieden. Een nieuwe vorm van landbouw moet dan worden ontwikkeld, hetgeen onmogelijk is zonder proefnemingen.

Ook *economisch* moet deze vorm van landbouw verantwoord zijn. Dat wil zeggen, dat hij in de eerste plaats behoorlijke bestaanszekerheid moet bieden, over het algemeen dus een grotere dan de aangetroffene, hetgeen omvat een volwaardige voeding en doeltreffende kleding en huisvesting, zodat ook nog tijd en middelen overblijven ter voorziening in sociale behoeften. In op zelfvoorziening ingestelde maatschappijen zal het vaak moeilijk zijn op deze wijze een verbetering van de welvaart te verkrijgen; daartoe is een arbeidsverdeling nodig, die tot productie voor de markt voert, dus van productenhuishouding naar geldhuishouding. Dan wordt het mogelijk naast de noodzakelijke voedselgewassen, die een bestaansminimum waarborgen, handelsgewassen te gaan telen, die geld opbrengen en dus ook geldelijke uitgave voor mest, zaaizaad, e.d. mogelijk maken. Hiervan is namelijk geen sprake als alleen voedselgewassen voor eigen gebruik geteeld worden. Zonder een transport- en opkoopapparaat is een dergelijke ontwikkeling uiteraard onmogelijk. Bevordering van een handelsteelt zonder zekerheid van een behoorlijk afzetgebied, is voor de voorlichter een onaanvaardbaar risico, omdat zijn „goodwill" hierdoor geheel verloren kan gaan.

HET SOCIALE ASPECT

Is men zover, dat technisch en economisch behoorlijk verantwoorde plannen, als hier met enkele woorden geschetst, kunnen worden opgesteld, dan komen vaak nog de grootste moeilijkheden namelijk, de op de *sociale* verhoudingen berustende, voor. De maatschappij, waarin men werkt, is meestal nog geheel „Gemeinschaft", een levensgemeenschap, berustende op traditionele verhoudingen en gebondenheden, sterk statisch, waarin ieder zijn vaste plaats en taak heeft. Individueel initiatief, individueel bezit, individuele arbeid zijn meest onmogelijk; groepen van grotere of kleinere omvang wonen en werken samen, delen overdaad en voorspoed, armoede en honger. Men ontgint samen, plant samen en oogst samen, meestal niet in vrijwillige combinaties, maar met de groep waartoe men hoort. Individueel initiatief, zoals b.v. invoering van Virginia-tabak, die in een ander seizoen geplant moet worden, is bijna onmogelijk: men helpt anderen en wordt door anderen geholpen bij het planten van de traditionele gewassen en leidt zo een verzekerd bestaan. Onttrekt men zich aan deze gemeenschap, dan moet men niet slechts alle verdere risico's alleen dragen, maar men plaatst zich

[3]) Timmer, W. J., Object en methode der sociale agronomie. Med. Dep. van Econ. Zaken Batavia (1947).

[4]) Vries, E. de, *Problemen van de Javaanse landbouwer*, Inaug. rede Wageningen.

[5]) Terra, G. J. A., *Cultuurtype, landbouw en welvaart in Indonesië*. Inaug. rede Bogor (1952).
Terra, G. J. A., „Some sociological aspects of agriculture in S. E. Asia". *Indonesië* (1952/1953).

ook buiten de maatschappij met haar traditionele aanspraak, gezelligheid, feesten en verdere bindingen van huwelijk, religie, magie, etc.

Het is uiteraard niet mogelijk, dit onderwerp hier uitputtend te behandelen, maar er moet volstaan worden met enkele aspecten. Zo is het *gezin* lang niet altijd de *productieve eenheid* of de *consumptieve*. Ontginning en grondbewerking geschieden vaak in stam- of clanverband, per dorp of in vrijwillige groepen, soms zelfs verschillende per gezin. Van de andere kant worden de maaltijden soms door de verschillende gezinnen in één huis samen bereid, of afzonderlijk bereid, maar daarna samengevoegd genoten, maar het kan ook voorkomen, dat de mannen van het dorp of van een groep gezamenlijk eten met de oudere jongens. Dergelijke maatschappijen zijn altijd in een of ander opzicht beklemd, waardoor persoonlijke initiatieven onmogelijk worden. Slechts gezamenlijk optreden van dorpen of groepen kan hierin verandering brengen, waartoe men gewoonlijk de hoofden of leidende figuren dient te bewerken.

Een bijzondere, doch zeer algemene moeilijkheid is dan gelegen in het feit, dat de hoofden deze medewerking niet willen geven, omdat de te treffen maatregelen juist de positie der hoofden het sterkste aantasten.

Ongetwijfeld ligt hier ook de voornaamste oorzaak van de achteruitgang van de bodemvruchtbaarheid, van de steeds toenemende erosie en van de uitbreiding van steppe en woestijnlandschappen in subtropen en tropen (zie foto 3). Afgezien van jagers, vissers en verzamelaars, zijn namelijk de primitieve landbouwers te verdelen in groepen, die knolgewassen telen of graanhakbouw bedrijven in vaste, maar soms ook wel wisselende tuinen, en andere, die jaarlijks bos of grasland ontginnen, zonder veel grondbewerking[6]). Onder deze laatste zijn er, die tegelijk vee houden of zelfs waarbij de *veehouderij* het hoofdmiddel van bestaan uitmaakt. Deze volkeren zijn over het algemeen dynamischer, beweeglijker, krijgszuchtiger; zij hebben in de loop van de tijd over grote delen van de oude wereld hun cultuur opgelegd aan de gezeten

[6]) Schmidt, M., *Die materielle Wirtschaft bei den Naturvölkern* (1923).
Spencer, J. E., *Land and people in the Philippines* (1952).
Tempany, Sir H. A., „Shifting cultivation in the tropical regions." *British Agricultural Bulletin* 3 (1950): 112.

Foto 3. Landschap met maisvelden in Ruanda in Belgisch Congo. Rijen parallel lopende heggen om erosie tegen te gaan.

landbouwers en bv. vooral de hoofdenfamilies geleverd[7]).

Waar zij geheel van hun vee moeten leven, wordt de gehele plantengroei hieraan opgeofferd. Door jaarlijks branden in de droge tijd om in de dan heersende tijden van schaarste nieuw jong gras te krijgen, wordt het bos hoe langer hoe meer aangetast en blijft er op het laatst alleen steppe, grasland of savanne over met soms nog galerijbossen langs de rivieren. In deze maatschappij heeft degene, die het meeste vee heeft, het grootste aanzien. Dit laatste is nu ook het geval in de landbouwmaatschappijen met vee, zodat de landbouw geheel ondergeschikt raakt aan de veeteelt.

Veelal ontstaat de abnormale toestand, dat de landbouwgronden, die, door natuurlijke opslag van het bos na enkele jaren van ontginning weer hun vruchtbaarheid terug moeten krijgen, elk jaar voor het vee gebrand worden, waardoor niet alleen bosregeneratie en herstel van onvruchtbaarheid onmogelijk is, maar bovendien in het begin van de regentijd de door het verbranden van de bedekkende grasvegetatie ontblote grond gemakkelijk afspoelt. Daarenboven is hier vaak de toestand ontstaan, dat de veehouderij oppermachtig is en de landbouwgronden door zware afrasteringen tegen schade door het vee moeten worden beschermd. Het maken van de afrastering kost vaak nog meer tijd dan de eigenlijke ontginning en, om deze arbeid tot zo gering mogelijke proporties terug te brengen, legt men dan gezamenlijk grote tuinen aan, die procentueel de geringste arbeid aan omheinen e.d. eisen. Eigen initiatief is zo onmogelijk.

Zoals reeds gezegd is het vee hoofdzakelijk in handen van de hoofden. Hoewel het vee economisch weinig voordelen biedt, doch veel nadelen, is het echter sociaal ook voor de kleine man onmisbaar. In al deze maatschappijen heeft zich namelijk de gewoonte ingeburgerd van de koopprijs, waardoor de ouders verplicht zijn voor hun zoons een bruidsprijs te betalen, gewoonlijk uitgedrukt in vee. Iedereen heeft dus vee nodig, met als gevolg een overbevolking van het land met oneconomisch vee, waar tegenover slechts staat, dat vaak de hoge koopprijs vroege huwelijken tegengaat en dus de bevolkingsaanwas remt. Vee kan verder nodig zijn voor dodenfeesten, huwelijksfeesten, wedstrijden, etc., maar zo goed als nooit voor de landbouw.

BEDRIJFSVORMEN IN DE TROPISCHE LANDBOUW

Zijn over het algemeen de gevolgen van jaarlijkse ontginning voor de landbouw niet zo ernstig en laat de regeneratie van het bos slechts te wensen over, als de bevolkingsdichtheden te groot worden, behalve waar bevloeide rijstbouw als hoofdbron van bestaan voorkomt, bv. Siam, Midden Java, bij dezelfde bevolkingsdichtheden met veebezit verdwijnt zelfs in streken, waar het het gehele jaar door regent en waar dus bos moet voorkomen, dit bos geheel en blijven alleen kale graslanden over. Zonder veebezit blijft men hoofdzakelijk tropisch bos houden: Azandé van de Soedan[8]), Dajaks van Borneo, Papoea's van Nieuw Guinea, of moessonbos: Tenasserim en W. Siam; soms hebben voorbijtrekkende herders reeds eeuwen geleden hun stempel op een bepaalde streek gedrukt en is er eenmaal grasland, met de mogelijkheid van uitgestrekte branden in de droge tijd, dan is regeneratie van het bos wel zeer moeilijk, zeker op schrale of afgespoelde gronden en in streken met een lange droge tijd.

In Afrika zijn zodoende grote gebieden ontbost, bijna geheel Madagascar[9]), maar ook grote delen van Kenya, Tanganyika, Uganda, Rhodesia, Angola en de Congo tot in Guinea. Het ligt er maar aan tot hoe ver de herders gevorderd zijn. Zo hebben in Kenya de Masai alles omgezet in grasland op enkele bosgedeelten van de Kikuyus e.d. na. In Uganda bv. waar de oorspronkelijke bevolking nog bestaat uit gezeten landbouwers, wonende midden in hun bananentuinen, is onder invloed van de vrij recente herdershoofden het gehele land omgezet in grasland van diverse typen, hoewel het gebied, bv. Entebbe, geen droge tijd van betekenis kent[10]). Weer elders is de oude gezeten vorm van landbouw nog traceerbaar aan wat Chevalier noemt, „les jardins des femmes", kleine tuintjes bij de huizen, die als relict zijn te beschouwen[11]). Veebezit en verafgelegen, telkens wisselende ontginningen hebben een geheel ander landbouwpatroon geschapen. Hier en daar zijn nog sterke centra van een oorspronkelijke landbouw aanwezig, zoals in Rhodesia, met een differentiatie van landbouwpercelen naar verschillend gebruik in een aantal soorten[12]). Ook in het bergland van de Sahara komen nog zuivere landbouwers voor (Fur)[13])

---

[7]) Corbisier, F., „La propriété foncière et le paysannat indigène chez les indigènes d'origine Barega". *Bull. de l'Aoss. des Anc. Etudiants de l'INUTOM* 6. (1953): no. 19: 6.
Hailey, Lord, *An African survey* (1938).
Tothill, J. D., *Agriculture in Uganda* (1940).

[8]) Evans, Pritchard, F. C., *Witchcraft, oracles and magic among the Zande* (1937).

[9]) Grandidier, Guillaume, *Histoire physique, naturelle et politique de Madagascar*, Vol. IV, Tome I et IV (1928).

[10]) Tothill, J. D., *Agriculture in Uganda* (1940),

[11]) Chevalier, A., *L'agriculture coloniale*, 2me éd. (1949): 64.
Hall, Sir Daniel, *The improvement of native agriculture in relation to population and public health* (1936).

[12]) Doke, Clement M., *The Lambas of Northern Rhodesia* (1931).
Radcliffe Brown, A. R. and Forde, Daryll, *African systems of kinship and marriage* (1950).
Smith, W. and Murray, Andrew, *The Ila speaking peoples of Northern Rhodesia* (1920).

[13]) Tothill, J. D., *Agriculture in the Sudan* (1948).

evenals in het Guineagebied en waarschijnlijk ook in Angola[14]).

In het Oostaziatisch gebied kent men permanente droge bouwvelden in de vorm van tuinen met eenjarige en met overjarige of gemengde gewassen, erven en natte bouwvelden en daarnaast tijdelijke bouwvelden, bijna uitsluitend voor eenjarige gewassen (granen als rijst, maïs, kafferkoren). Verscheidene cultuurtypen vertonen verschillende combinaties van deze bedrijfsvormen, hoewel thans de later ingevoerde natte rijstbouw bijna overal is doorgedrongen.

Het type dat tot de hoog ontwikkelde beschavingen in dit gebied heeft geleid, was dat van de natte rijstbouw met erven. (Mon, Khmer, Cham, Java). Het heeft aanleiding gegeven tot het ontstaan van rijken, dicht bewoond door arme boeren met kleine rijstbedrijfjes, waarin een sterk centraal gezag de grote werken aanlegde, nodig voor de vervolmaking en uitbreiding van de natte rijstbouw, en vaak prachtige tempels bouwde (Pegu, Angkor Vat, Borobudur, Prambanan.

In Afrika is over de bedrijfsvormen in de landbouw weinig bekend; afgezien van de reeds genoemde „jardins des femmes" en bananentuinen ontbreken nadere aanwijzingen. Slechts komen hier en daar bv. aan de Goudkust compounds[15]) voor, d.w.z. bij het huis behorende percelen, die echter vaak niet beplant zijn (Ibo), in tegenstelling met bv. het typisch Javaanse gebied en dat van de Mons en Khmers in Z.O. Azië[16]). Erven worden ook genoemd van Angola, maar meestal behoort de grond, waarop de woningen staan, beplant of onbeplant, niet bij het huis, maar is dorps- of stameigendom. Zijn er „compounds", dan liggen hieromheen vaak permanente tuinen (Guinea, Uganda) en dan vormen de aaneengesloten compounds en tuinen de dorpen. De Lamba in Rhodesia wonen in hun tuinen, maar het is ook mogelijk, dat buiten de dorpen nog vaste tuinen voorkomen (bananen, oliepalm), terwijl aanvulling met wisselende bouwvelden niet zelden is. Deze wisselende bouwvelden schijnen wel het meest voor te komen;[17]) zij bemoeilijken uiteraard de invoering van diverse cultuurmaatregelen als terrassering, bemesting, etc., zeker bij communaal grondbezit. Verbeteringen moeten door de gehele gemeenschap worden toegepast.

Van de bedrijfstypen van Zuid- en Noord Amerika is al evenmin veel exacts bekend[18]). De permanente landbouw van de Inca's in Peru is bekend genoeg, maar het meest algemeen is de jaarlijkse ontginning (milpa). Erven zijn niet bekend, behalve van West-Indië (invloed van Guinea?) en de westkust van Mexico.

Waar wisselend grondgebruik en communale bezitsvormen samengaan, zijn de vooruitzichten voor technische verbeteringen in de landbouw wel bijzonder slecht. Ideaal is de combinatie permanent gebruik in eigen bezit, of een situatie, waarbij door de gebruiker aangebrachte verbeteringen ook aan deze toevallen. Vervanging van communaal bezit door particulier grootgrondbezit behoeft echter allerminst voordelen op te leveren. De resultaten van vervanging van bestaand grootgrondbezit door eigen bezit van de boer zijn tot nu toe meest teleurstellend geweest, omdat men niet in staat was de kleine boer kapitaal en kennis te verschaffen, noodzakelijk ter vervanging van de door de landheer gegeven service.

Alle moderne westerse invloeden gingen in de richting van particulier bezit. Een van de gevolgen hiervan is dat huis en erf, beplant of niet, bij elkaar gaan behoren en de dorpsvormen, waar de grond om en bij de huizen communaal bezit is, meer en meer gaan verdwijnen.

In Zuid Oost Azië zijn bij het huis behorende erven, beplant of onbeplant, sterk gecorreleerd met moederrechtelijke trekken, gewoonlijk in combinatie met een onregelmatige dorpsbouw. Daartegenover staat dan een systeem met dorpen zonder erven, waarin de huizen staan binnen een wal om een centraal plein, dat vooral wanneer in deze combinatie veehouderij voorkomt meer vaderrechtelijke trekken vertoont. Ook in Afrika komen wel aanwijzingen in deze richting voor.[19])

In deze herdersmaatschappijen is de grond vaak gemeenschappelijk bezit; wil men een terrein voor de landbouw ontginnen, dan heeft men daartoe toestemming nodig van stamhoofd of grondvoogd. Permanent grondbezit en dus ook alle verbeteringen van de grond, terrassering, bemesting, bescherming, bevloeiïng, permanente teelten, worden hierdoor sterk bemoeilijkt.

Van de andere kant leveren ook maatschappijen met meer moederrechtelijke inslag allerlei narigheden op (Ashanti, Ibo, Verre, Akan Twi). Het sterkste voorbeeld vormen wel de cacaogebieden in Guinea, waar matrilineaal erfrecht heerst. Wanneer de vader blijft

---

[14]) Corbisier, F., „La propriété foncière et le paysannat indigène chez les indigènes d'origine Barega". *Bull. de l'Ass. des Anc. Etudiants de l'INUTOM* 6. (1953): no. 19:6.
Meek, C. K., *Tribal studies in Northern Nigeria* (1931).
Meek, C. K., *Law and authority in a Nigerian tribe* (1937).

[15]) Beckett, W. H., *Akoasa, a survey of a Gold Coast village* (1948).
Faulkner, O. T., and Mackie, J. R., *West African Agriculture* (1933).
Leith-Ross, Sylvia, *African women* (1939).

[16]) Terra, G. J. A., *Cultuurtype, landbouw en welvaart in Indonesië*. Inaug. rede Bogor (1952).
Terra, G. J. A., „The distrubution of mixed gardening on Java", *Landbouw* 25 (1953).

[17]) Portères, Roland, *Sols Africains* II (1952).

[18]) Dersal, W. R. van, *The American land, its history and its uses* (1943).

[19]) Meek, C. K., *Land, law and custom in the colonies* (1949).

medewerken in het bedrijf van zijn moeder en zusters, is hij weinig geïnteresseerd in voortbestaan en uitbreiding hiervan, omdat dit toch niet aan zijn zoons ten goede komt, wanneer die in het bedrijf van hun moeder en zusters medewerken en daar erven. Er bestaat echter reeds lang een neiging om zich aan deze regelingen te onttrekken.

De situatie is dan ook niet zo star als men wel zou denken, maar veranderingen treden, als eenmaal de isolatie doorbroken is, vooral aanvankelijk slechts langzaam op. Toch zijn er reeds vele voorbeelden bekend van recente veranderingen. Zo is onder invloed van de veehouderij de moederrechtelijke landbouw der Navajo's in Noord Amerika vervangen door een meer parentaal gerichte ordening. Zo zijn onder invloed van de Minangkabau de aangrenzende vaderrechtelijke Mandailing Bataks overgegaan van veehouderij en jaarlijkse ontginning naar de verbouw van bevloeide rijst met daarnaast met cocospalmen e.d. beplante erven. Verder is Soembawa, dat eertijds waarschijnlijk dezelfde landbouw had als Soemba en Flores — veehouderij met jaarlijkse ontginning, met hier en daar een inslag van permanente verbouw van knollen e.d. — overgegaan tot permanente landbouw op bevloeide velden met rijst, uien en dergelijke, terwijl het vee gekraald wordt. Zodoende is een belangrijke exportlandbouw ontstaan. Wat hierbij de invloed is geweest van relicten van andere vormen van landbouw als de oorspronkelijke veeloze landbouw van Dongo of van hier en daar verspreide vestigingen met verbouw van knollen op meer permanente velden is onbekend. Merkwaardig is dat de matrilineale, ook thans meer landbouwer zijnde, speciaal knollen verbouwende Kodi van Zuid West Soemba — naar men zegt — een oplossing voor het probleem landbouw en veeteelt hebben gevonden door het kustgebied, waar de tuinen liggen met doorlopende omheiningen, af te scheiden van de meer in het binnenland gelegen, bij die van de Soembanese patriarchale veehouders aansluitende weidegebieden.

Waar in de loop der geschiedenis verschillende volkeren zijn samengestoten, heeft men allerlei oplossingen moeten zoeken voor het samengaan van verschillende maatschappij-structuren, van moederrechtelijke en vaderrechtelijke trekken, van veehouderij en landbouw, van verschillende dorpsvormen, van bedrijfsbeheer, enz.[20]) Men vindt de sporen hiervan in Tanimbar en in Trobriand en Rhodesia en in Guinea. Van toevallige keuzen hangt het dan vaak af in welke richting de ontwikkeling verder zal verlopen, maar tot nu toe is bij een samenstoten van veeteelt in de tropen bijna altijd landbouw het kind van de rekening geworden met alle daaruit voortvloeiende nadelen voor het bos, de grond en de uiteindelijke erosietoestand, resulterende in „stervende landen".

Overigens kunnen alleen reeds van de aanraking met de westerse cultuur allerlei invloeden uitgaan. Waar men onder koloniale supervisie kwam, ondersteunde deze vaak het gezag van de hoofden zodanig, dat de bevolking niet meer bij machte was om, zoals voorheen, ongewenste hoofden te elimineren en zo onder een psychische druk kwam te leven. Dit was b.v. het geval in een gemakkelijk bereikbare eilandenwereld als Oceanië. Afgezien van soortgelijke invloeden van buiten en van de beredeneerbare afgunst jegens alle vreemden, die immers tot een andere wereld behoren met veel meer welvaart, die dan toch maar onbereikbaar blijft, ziet men ook wel niet beredeneerbare, meer in het psychische vlak gelegen verschijnselen, zoals de befaamde „cargo cults". Deze worden wel verklaard als een gevolg van psychische depressies, resultaat van een langjarige vergeefse hoop op het verkrijgen van de welvaart uit de andere sfeer, misschien speciaal tot uiting komende bij volkeren met een bepaalde psychische inslag, zoals Papoea's, Melanesiërs en verwanten.

CONCLUSIE

De plaatselijke situaties zijn zo verschillend, dat een algemene oplossing niet kan worden aangegeven. *Technisch* zijn aangrijpingspunten: gemengde landbouw, dus vee in het bedrijf als trekkracht, voor mest en voor voeding, waarbij aangesloten kan worden aan het gebruik van melk en melkproducten, wisselbouw met overjarige gewassen en bevloeide teelten, waarop allerlei andere maatregelen kunnen aansluiten. *Economisch* zijn het verhoging van de productiviteit der bedrijven en productie voor de markt, in plaats van uitsluitend voor zelfvoorziening. *Sociaal* is het het losmaken van de boeren uit de vele nodeloze beklemmingen die o.a. het persoonlijk optreden als bedrijfsvoerder onmogelijk maken. Ideaal zou zijn, dat de gedwongen traditionele gebondenheid aan stam, dorp, etc. stap voor stap zou worden opgeheven en op het juiste moment vervangen door vrijwillige bindingen, passende in een meer dynamische gemeenschap. De geestelijke voorbereiding van dit proces wordt vanzelf gegeven door de Missie, die de mens immers leert, dat hij persoonlijk verantwoordelijk is voor al zijn daden, terwijl juist het missiepersoneel voldoende liefde, belangstelling en kennis moet hebben om hierbij een ontwikkeling naar eigen aard enige leiding te geven. Uiteraard moet niet alleen de landbouw veranderen, doch de gehele maatschappij en al deze veranderingen werken op elkaar in, zodat men niet weet, hoe de ontwikkeling op de duur zal verlopen. Mits er vooruitgang is, is dit ook geen bezwaar. Men staat landbouwkundig echter voor het probleem, dat men verschillende technisch mogelijke en economisch

[20]) Richards, A. L., *Some types of family structure amongst the Central Bantu* (19xx).

verantwoorde bedrijfsvormen voor een gebied kan ontwerpen, maar niet ziet hoe de overgang te bewerkstelligen is van de aanwezige landbouw naar een of meer dezer bedrijfsvormen en ook niet, welke overgang het gemakkelijkst te bereiken is, doordat deze de bevolking het meest aanspreekt. Onderwijl blijft men bezig met het vraagstuk van de uitbouw van de aanwezige landbouw. Men kan dit werk vergelijken met de bouw van een tunnel, die men aan de beide uiteinden begint te graven zonder echter de hulpmiddelen te hebben om precies bij elkaar uit te komen.

Door middel van verschillende voorbeeldbedrijven kan men proberen de bevolking op de hoogte te brengen van de binnen haar bereik liggende mogelijkheden, zodat zij zelf een bedrijfsvorm kan opbouwen. Men vraagt zich af of hierbij niet het voorbeeld gevolgd moet worden van de Middeleeuwse kloosterorden, die in nieuwe gebieden door hun voorbeeld van ontginning, ontwatering e.d. de weg bereidden voor een nieuwe bevolkingslandbouw. Zouden orden als de Trappisten hierin niet een roeping kunnen vinden voor de tropen, temeer als men weet wat het voorbeeld van degenen, die zelf handenarbeid op het veld verrichten, waard is boven dat van alle adviseurs van achter de schrijftafel?

Summaries - Zusammenfassungen - Résumés

Social aspects of Papuan population at Hollandia in Netherlands' New Guinea
by L. M. A. Lucas,
soc. geogr. drs.

The author gives in the first place a sociographical summary of Netherlands' New Guinea.
After that he gives a closer view on a special group of the population of this island, viz. the Papuan who have found residence and employment in Hollandia-town and Hollandia-port and have been quite integrated into a western minded society. Half of the population namely is European and puts its stamp on the surroundings.
The author describes the number of town-dweller Papuans, the various groups to be found among them, the spreading of their settlements, their origin, the object of their migration to Hollandia-town and Hollandia-port, their accommodation, their manner of living, their religious and social life and the moral consequences of urbanization for the Papuans.
The conclusion he comes to reads that the fact of the town-Papuan living amidst a European population with a European style of living entails a great deal of problems and tensions and that their social life needs careful attention and constant solicitude.
The education of the autochthonous town-Papuan to christian ideas and to christian morals is essential in order to make the necessary integration of the Papuan into the increasing urbanization a success.

* * *

Soziale Aspekte der Papuabevölkerung in Hollandia auf niederländisch Neu-Guinea
von L. M. A. Lucas,
soc. geogr. drs.

Der Autor gibt an erster Stelle einen kurzen soziographischen Überblick von niederländisch Neu-Guinea. Danach nimmt er eine besondere Bevölkerungsgruppe dieser Insel, nämlich die Papuas, unter die Lupe, welche ihren Wohnsitz und ihre Beschäftigung in der Stadt und im Hafen von Hollandia gefunden haben und vollkommen in eine europäisch orientierte Lebensgemeinschaft aufgenommen worden sind. Die Hälfte der Bevölkerung ist nämlich europäisch und drückt ihren Stempel auf die Umgebung. Der Verfasser nennt die Anzahl dieser Stadtpapuas, beschreibt die verschiedenen Gruppen, die man unter ihnen antrifft, die Verbreitung ihrer Niederlassungen, ihre Herkunft, den Zweck ihrer Migration nach Stadt und Hafen von Hollandia, ihre Wohnungsverhältnisse, ihre Lebensart, ihr religiöses und ihr Gemeinschaftsleben und die moralischen Folgen der Verstädterung für die Papuas. Die Schlussfolgerung, zu welcher er kommt, lautet, dass das Wohnen der Stadtpapuas inmitten einer europäischen Bevölkerung mit europäischem Lebensstil viele Probleme und Spannungen mit sich bringt, und dass ihr soziales Leben sorgfältiger und fortwährender Aufmerksamkeit bedarf. Die Erziehung der autochthonen Stadtpapuas zu christlichen Begriffen und zu christlicher Moral ist nötig, damit die notwendige Anpassung des Papuas an die zunehmende Urbanisation gelingt.

* * *

Quelques considérations sur la population papoue à Hollandia en Nouvelle-Guinée Néerlandaise
par L. M. A. Lucas,
lic. en sc. soc. geogr.

L'auteur commence par un aperçu sociographique sommaire sur la Nouvelle-Guinée néerlandaise dans son ensemble. Il consacre ensuite une étude plus fouillée à un groupe déterminé de la population, les Papous qui habitent et travaillent dans la ville et le port de Hollandia et sont de ce fait confrontés avec une civilisation de type occidental. Hollandia, dont la moitié des habitants sont des blancs, a en effet un caractère nettement européen.
L'auteur note la force numérique de ces papous citadins, en fait l'écologie et décrit la répartition de leurs colonies, leur origine, le but de leur migration vers la ville, leur habitat, leur mode de vie, leur vie sociale et religieuse et enfin les conséquences morales de leur urbanisation.
Il va de soi que l'intégration de ces Papous autochtones dans une ville européanisée se heurte à de nombreux obstacles et que les tensions inhérentes à pareil phénomène social exigent, de la part des instances compétentes, une attention et un intérêt soutenus. Seule une éducation selon une morale chrétienne peut ici assurer l'adaptation nécessaire au succès d'une urbanisation croissante.

Mission, Islam and Nationalism
(Information of the Catholic Institute for Social-ecclesiastical Research)

In his exposition the author of this article makes it his object to face the difficulties which mission experiences among Islamitic nations.
In the first place he examines the question whether Islam knows of tolerance against other religions. His conclusion runs that Islamitic attitude in this respect is ambiguous. Modern democratic tendencies may be found together with very undemocratical ones, resulting from the theological views of Islam. The author substantiates this statement on the basis of a series of examples.
Further the author analyses the undifferentiated character of Islamitic society and civilization. He ascribes the numerous undemocratical and intolerant tendencies of Islam to this fact.
He thinks to observe, however, that this undifferenciation or primitivity of Islamitic society decreases owing to an acceleration of integration into occidental civilization and that owing to this the chances of a better contact between Christians and Moslems increase.
He pays much attention to a quite modern figure among Moslems, an Egyptian scholar, Tata Husein, who is a character the adaptation to civilization has fully got hold of.
The author corsiders the ignorance of Christianity of Islam and reciprocally one of the biggest hindrances to a „discourse" between the two religions.
He is not pessimistic, however, because he sees that Islam is in a moral and social crisis from which it is probable that it will not fail to appear without a greater frankness for other opinions.

* * *

Mission, Islam und Nationalismus
(Mitteilung des Katholischen Institutes für Kirchliche Sozialforschung)

Der Verfasser dieses Artikels macht sich in seiner Betrachtung zur Aufgabe die Schwierigkeiten zu prüfen, welche die Mission unter den islamischen Völkern empfindet.
An erster Stelle untersucht er die Frage, ob der Islam anderen Religionen gegenüber Toleranz betrachtet. Seine Schlussfolgerung lautet, dass die Haltung des Islams in dieser Hinsicht zweiseitig ist. Man findet moderne, demokratische Tendenzen neben sehr undemokratischen, die aus den theologischen Auffassungen des Islams hervorgehen Der Autor bestätigt diese Behauptung anhand einer Reihe Beispiele.
Alsdann zergliedert der Verfasser den undifferenzierten Charakter der islamischen Gemeinschaft und Kultur. Dieser Tatsache schreibt er die noch mannigfaltigen undemokratischen und intoleranten Tendenzen des Islams zu.
Er glaubt jedoch bemerken zu können, dass diese Undifferenziertheit oder Primitivität der islamischen Gemeinschaft durch eine raschere Angleichung an die europäische Kultur abnimmt, und dass infolgedessen die Aussichten auf besseren Kontakt zwischen Christen und Moslims grösser werden.
Er gibt einer sehr modernen Figur unter den Moslims, Tata Husein, einem egyptischen Gelehrten, viel Beachtung. Dieser ist eine Erscheinung, welche für die kulturelle Angleichung vollkommen empfänglich war.
Der Verfasser betrachtet die Unwissenheit der Christen über den Islam und umgekehrt als eins der grössten Hindernisse für das „Gespräch" zwischen den beiden Religionen.
Er ist jedoch nicht pessimistisch, weil er sieht, dass der Islam sich in einer geistigen und sozialen Krisis befindet, aus welcher er wahrscheinlich nicht ohne eine grössere Aufgeschlossenheit für andere Auffassungen hervorgehen kann.

* * *

Les missions, l'Islam et le nationalisme
(Information de l'Institut Catholique de recherches Socio-ecclésiales)

L'auteur étudie les difficultés que rencontrent les missions parmi les peuples musulmans.
La première question qu'il se pose est de savoir si l'Islam accepte la tolérance à l'égard d'autres religions. La réponse est d'autant plus difficile que la position de l'Islam est, à ce point-de-vue, ambivalente, ambiguë. A côté de tendances démocratiques modernes subsistent de fort courants antidémocratiques, qui découlent de conceptions dogmatiques. L'auteur illustre cette affirmation d'une série d'exemples.
Il analyse ensuite le caractère indifférencié de la société et de la civilisation mahomédane. C'est là le second facteur qui explique les tendances antidémocratiques et intolérantes signalées.
Heureusement, comme ce caractère primitif des sociétés musulmanes s'estompte au contact de la civilisation occidentale, les chances d'une meilleure entente entre Chrétiens et Moslims augmentent.
L'auteur consacre ensuite une attention toute spéciale à une personnalité marquante parmi les Moslims, le savant égyptien Tata Husein. Ce dernier est un exemple frappant de l'„acculturation" en cours.
Selon l'auteur, l'un des plus grands obstacles au dialogue entre Chrétiens et Moslims est l'ignorance qui fait cloison étanche entre les deux groupes religieux.
Malgré tout, l'auteur reste optimiste parce que l'Islam se trouve en pleine crise religieuse et sociale et que, selon toute probabilité, il n'en pourra sortir que grâce à une ouverture plus grande à d'autres conceptions de vie.

Mission, prosperity and agriculture
by Prof. Ir. G. J. A. Terra

Most missionary districts are lying in the so-called underdeveloped countries where little prosperity is to be found. This applies especially to the Tropics. The author aims at analyzing the causes which this slight prosperity can be imputed to and at indicating the means which may lead to an increase of welfare. Industry and commerce hardly occur in these countries. Agriculture yields little on account of the small area of arable land per family (small average of working area), because of the bad quality of the soil and on account of the low prices of tropical agricultural produce.

Next the author treats a number of possibilities of raising the level of welfare. As regards the condition of the soil: dunging, increase of the grade of vegetable mould in the soil, introduction of mixed agriculture and of biennial vegetables.

Regarding the working area: furtherance of weed-killing, mechanization of breaking up the fields. The low prices can be explained from the fact that native agriculture is practically limited to nutricious produce, whereas commercial produce (constituing or having constituted the monopoly of the Tropics) is cultivated by foreign estates.

Mission can exercise agriculture in the Tropics not only in order to supply its own needs, it can also endeavour to improve agriculture among the population. There, however, it will meet with the difficulty that an intensive knowledge of technical and economic problems is essential with a view to finding a remunerative form of economy, appropriate to the social surroundings.

The author elucidates this matter in detail and gives a general view of the different forms of activity in the tropical territories. It may be possible to educate the population by means of model farms and concerns.

* * *

Mission, Wohlstand und Landwirtschaft
von Prof. Ir. G. J. A. Terra

Die meisten Missionsgebiete liegen in den sogenannten „under-developed countries", wo wenig Wohlstand herrscht. Dies gilt vor allem für die tropischen Gebiete. Der Autor will eine Analyse geben von den Ursachen, denen dieser geringe Wohlstand zuzuschreiben ist und möchte die Mittel angeben, die zu einer Erhöhung des Wohlstandes leiten könnten. Industrie und Handel, kommen in diesen Ländern beinah nicht vor. Die Landwirtschaft wirft wenig Frucht ab wegen der geringen Oberfläche an Kulturboden pro Familie (geringe durchschnittliche Betriebsgrösse) wegen der schlechten Bodenbeschaffenheit und wegen der niedrigen Preise vieler tropischer Landwirtschaftsprodukte.

Ferner behandelt der Verfasser eine Reihe Möglichkeiten zur Erhöhung der Wohlstandsstufe. Was den Zustand des Bodens betrifft: Düngung, Erhöhung des Humusgehalts im Boden, Einführung des gemischten Betriebes und überjähriger Gewächse. Was die Grösse des Betriebes betrifft: Förderung der Unkrautbekämpfung, Mechanisierung der Urbarmachung. Die niedrigen Preise erklären sich dadurch, dass die einheimische Landwirtschaft sich so gut wie gänzlich auf Nahrungsgewächse beschränkt, während die Handelsgewächse (die Gewächse, die das Monopol der Tropen darstellen, oder darstellten) von den ausländischen Unternehmungen angebaut werden.

Die Mission kann in den Tropen nicht nur für ihren eigenen Unterhalt Landwirtschaft ausüben, sie kann auch bei der Bevölkerung nach einer landwirtschaftlichen Verbesserung streben. Man wird dabei jedoch auf die Schwierigkeit stossen, dass man eine grosse Kenntnis technischer und ökonomischer Fragen besitzen muss, um eine rentierende Betriebsform zu finden, die in die soziale Umgebung hinein passt. Der Verfasser erklärt dies ausführlich und gibt einen Uberblick von den verschiedenen Betriebsarten in den tropischen Gebieten. Mittels Musterbetriebe könnte man die Bevölkerung vielleicht erziehen.

* * *

Missions, prosperité et agriculture
par le Prof. Ir. G. J. A. Terra

La plupart des pays de mission, spécialement sous les tropiques, se situent dans les régions sous-développées, où la prospérité est l'apanage de quelques rares privilégiés.

Dans la présente étude, l'auteur recherche les causes de ce sous-développement ainsi que les moyens pour le combattre.

En l'absence, presque complète, de commerce et d'industrie, c'est l'agriculture qui seule peut assurer un minimum de bien-être, mais qui malheureusement ne donne pas le rendement voulu:

trop petite superficie de terre arable par famille, mauvaise qualité de la terre et prix trop réduit de nombreux produits agricoles tropicaux.

Comme remèdes, l'auteur préconise, en ce qui concerne l'état de la terre: l'utilisation intensive d'engrais, l'augmentation de la teneur en humus et l'introduction de l'entreprise mixte ainsi que de cultures déterminées; en ce qui concerne la grandeur moyenne des entreprises: la mécanisation du défrichement et une lutte plus efficace contre les retours offensifs de la brousse.

Quant aux prix trop bas, ils sont dûs au fait que l'agriculture autochtone se limite presqu'exclusivement aux produits de consommation immédiate alors que les produits commerciaux (qui sont ou étaient le monopole des tropiques) restent concentrés entre les mains de quelques gros entrepreneurs étrangers.

La mission ne doit pas seulement se consacrer à l'agriculture pour subvenir à ses propres besoins, elle devrait aussi tendre à une amélioration de la culture dans son ensemble. La difficulté ici est qu'il faut une sérieuse compétence technique pour être à même de déterminer une forme d'entreprise rentable, intégrée au milieu social.

L'auteur donne pour finir, un aperçu des diverses formes d'entreprise possibles dans les régions tropicales et pour l'éducation des populations indigènes, préconise l'érection de fermes-modèles.

Vereniging voor

ZIEKTE- EN INVALIDITEITSVERZEKERING

ten behoeve van

personen in dienst van Kerkelijke en Katholiek-Maatschappelijke Instellingen

Goedgekeurd: K.B. dd. 7 Sept. 1931 no. 35, Staatscourant 196

UTRECHT - MALIEBAAN 77a

Telefoon 25841

Deze organisatie werd 1 Juli 1931 speciaal voor de Ziekteverzekering van het personeel in dienst van Kath.-Maatschappelijke Instellingen opgericht.

De afdeling „Pensioenverzekering" blijft de ouderdoms-, weduwe-, wezen- en invaliditeitspensioenen verzorgen, in afwachting van een algemene pensioenregeling voor personeel in dienst van Kerkbesturen, Kerkelijke, Katholiek-Maatschappelijke, Charitatieve en Culturele Instellingen en Verenigingen.

ADMINISTRATIEKANTOOR VOOR DE KINDERBIJSLAGVERZEKERING

ADMINISTRATIEKANTOOR VOOR HET ZIEKENFONDSENBESLUIT

Tevens verzorgen wij voor onze leden, in overeenstemming met Bedrijfsvereniging No. 23, de premieinning ingevolge de Werkloosheidswet.

Directrice: M. MICHIELSEN.

CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT

Door eendracht worden kleine dingen groot!

Achter de drempel van het redactie-gebouw van de Volkskrant te Amsterdam staat deze eeuwenoude spreuk in fraai Latijn gegrift. Deze oude Romeinse wijsheid is het kompas waarop alle medewerkers van de krant varen als zij elke dag een nieuwe steen aandragen in de bouw van een vrije maar eendrachtige samenleving. Zij beseffen dat in die maatschappij een principiële en invloedrijke landelijke krant moeilijk kan worden gemist en streven daarom gezamenlijk naar steeds grotere volmaaktheid.

Zó is

de Volkskrant

op háár terrein een sociaal kompas voor álle katholieke Nederlanders!

TONEEL - DECLAMATIE - MUZIEK - KUNSTDANS - FILM
LITERATUUR - SCHILDEREN - ARCHITECTUUR - BEELDHOUWEN - MASKERS - GRAFISCHE KUNSTEN ENZ. ENZ.

WIKOR

Algemeen kunsttijdschrift voor jonge mensen

Wikor is een tijdschrift dat in zijn idealisme en zijn doelstelling uniek mag heten, want het is een maandblad voor alle jonge mensen en over alle kunsten.

Het brengt jong Nederland en dus de Nederlandse gezinnen in contact met de kunstenaars, door van en over hen rijk geïllustreerde artikelen te brengen.

Het gaat uit van de Stichting W.I.K.O.R., een Werk- en Informatiecentrum voor Kunst ten dienste van het Onderwijs aan de Rijpere jeugd. Deze Stichting is tot stand gekomen door eensgezinde samenwerking van leraren uit de drie secties van ons onderwijs: het openbaar, het protestants-christelijk en het rooms-katholiek onderwijs.

Wikor verschijnt 10 maal per jaar; ieder nummer brengt een rijke variatie van beknopte artikelen over muziek, dans, film, toneel, schilderkunst, grafiek, beeldhouwkunst, architectuur, keramiek en nog veel meer takken van kunst.

Wikor heeft het formaat van een boek. Bovendien zal het per jaargang minstens 360 bladzijden tekst en illustraties brengen: dus heeft een complete jaargang ook de omvang van een boek! Het is zo rijk geïllustreerd, dat een jaargang een kunst-encyclopaedie vormt als een blijvend bezit!

Wikor streeft er naar de artistieke uitingen van het verleden, maar vooral van het heden beter te doen begrijpen, waarderen en genieten.

Het rekent daarom op veel abonné's, want alleen een groot abonnementental zal het mogelijk maken de idealen van de redactie te realiseren.

Redactie: Drs L. v. d. Ham, Tilburg, Drs J. H. Westerhuis, Harderwijk; J. L. Mulder.

WIKOR kan een waarlijk imponerende en nog op geen stukken na volledige lijst van illustere medewerkers voorleggen, o.a. Mari Andriessen *(sculptuur)*; Gerard Bergman; Paula Balma *(danskunst)*; C. H. de Bever *(architectuur)*; Joan Bonda *(discotheek)*; Han Bos *(muziek)*; Chr. J. de Bruin *(muziek)*; Martien Coppens *(fotografie)*; Aart van Dobbenburgh *(lithografie)*; Ir A. Eschauzier *(jazz)*; Hub. Hoüet; Eugène Laudy *(glas in loodramen)*; J. van Mechelen *(toneel, journalistiek)*; Marius Monnikendam *(muziek)*; Wouter Paap *(muziek)*; Peter Reynders *(film)*; Ru van Rossem; P. A. Scheen *(schilderkunst)*; Corry Hartung *(danskunst)*; G. J. van Overbeek *(binnenhuisarchitectuur)*; Rutger Schoute *(muziek)*; J. J. Schwencke *(ex libris)*; René Smeets *(volkskunst)*; Prof. Dr A. Smijers *(muziek)*; Niel Steenbergen *(sculptuur)*; Hans Tobi *(toneel)*; Hans Tiemeijer *(toneel)*; Albert Troost *(muurschilderingen)*; K. Vermeeren *(beeldende kunst)*; André Vlaanderen *(beeldende kunst)*; F. A. Wagner *(exotische kunst)*; Ger Gerrits *(beeldende kunst)*; Ir G. Knuttel *(bouwkunst en keramiek)*; Har Scheepens *(literatuur)*; M. A. v. d. Griend; Cas Oorthuys *(foto)*.

MET INGANG VAN JANUARI 1954 IS DE TWEEDE JAARGANG BEGONNEN.

DE ABONNEMENTSPRIJS BEDRAAGT SLECHTS *f* 4.50 PER JAARGANG VAN 10 NUMMERS, BIJ VOORUITBETALING TE VOLDOEN. DE BETALING KAN OOK GESCHIEDEN IN TWEE HALFJAARLIJKSE TERMIJNEN VAN *f* 2.25.

Abonnementen kunnen worden opgegeven bij elke erkende boekhandel of rechtstreeks bij de N.V. Uitgeversmaatschappij PAX, Jan van Nassaustraat 34 te 's-Gravenhage - Telefoon 776145 - Postgiro: 94266.